

Dette værk er downloadet fra Danskernes Historie Online

Danskernes Historie Online er Danmarks største digitaliseringsprojekt af litteratur inden for emner som personalhistorie, lokalhistorie og slægtsforskning. Biblioteket hører under den almennyttige forening Danske Slægtsforskere. Vi bevarer vores fælles kulturarv, digitaliserer den og stiller den til rådighed for alle interesserede.

Støt Danskernes Historie Online - Bliv sponsor

Som sponsor i biblioteket opnår du en række fordele. Læs mere om fordele og sponsorat her: <https://slaegtsbibliotek.dk/sponsorat>

Ophavsret

Biblioteket indeholder værker både med og uden ophavsret. For værker, som er omfattet af ophavsret, må PDF-filen kun benyttes til personligt brug.

Links

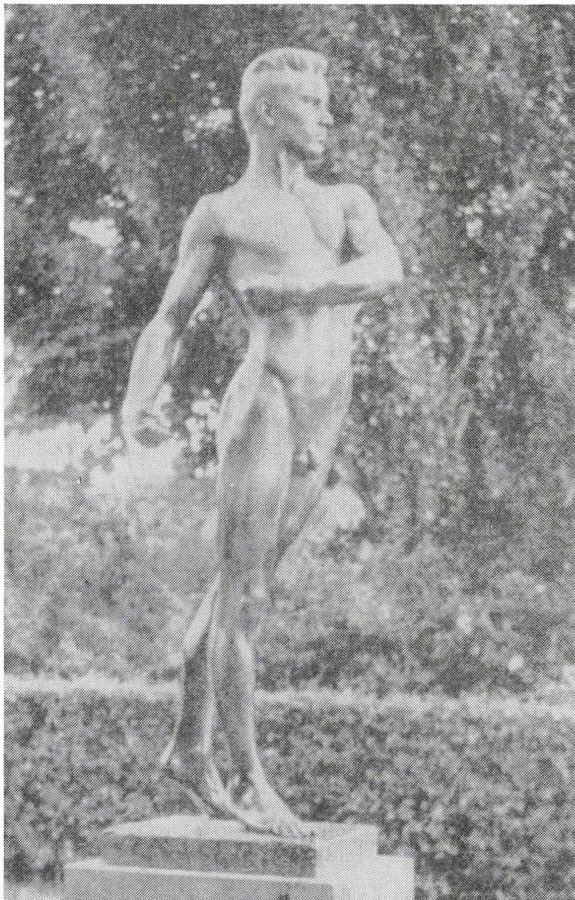
Slægtsforskernes Bibliotek: <https://slaegtsbibliotek.dk>

Danske Slægtsforskere: <https://slaegt.dk>

1066 Tidsskrift for Historisk Forskning

26. årgang – nr. 3 december 1996

1066 Tidsskrift for Historisk Forskning

Adresse

Institut for Historie
Njalsgade 102
2300 København S
Giro 4 18 85 51

Ansvarshavende Redaktør:

Jørgen Mikkelsen
Haraldsgade 96
2100 København Ø
Tlf: 3118-3853

Redaktion:

Mogens Bak-Hansen
Michael Bregnsbo
Berit M. Christensen
Lars B. Jonassen
Pelle Larsen
Søren Mentz
Christian Nicolaisen
Mogens Pelt
Sanne Steenberg Hansen
Hans-Micael Søndergaard

Ekspedition:

Haraldsgade 96
2100 København Ø
Tlf: 3118-3853

Priser:

26. årgang:

Abonnement 4 numre kr. 165,-
Løssalg pr. nummer kr. 50,-
Ældre årg. pr. nummer kr. 20,-

Alle henvendelser vedr. adresseændring o.l. bedes rettet direkte til postvæsenet. Eftertryk tilladt i uddrag, forudsat tydelig kildeangivelse.

Layout: H-M Søndergaard og Pelle Larsen
Sat med Gill Sans

Tryk: Kandrup Bogtrykkeri, København.
ISSN 0106-0627

26. årgang nr. 3

Hans Bonde: **Maskulinitetsforskning med idræt som eksempel** 3

Knud E. Korff: **Erik af Pommerns privilegiepolitik**
kongelig købstadspolitik i 1400-tallet 13

Kai Verner Nielsen: **De nordiske årstal**
- en anmeldelse 24

Claus Bjørn: **Danske historiske tidsskrifter**
- retrospektivt betragtet 27

Specialeliste Institut for Historie, Odense Uni-
versitet, 1995-96 31

Sebastian Olden-Jørgensen: **Poesi & politik III**
"Cirkelfuld af magt" ..... Bagsiden

Forsideillustration:

I billedhuggerkunsten manifesterede fascinationen af den hurtige mand sig bl.a. i Carl Mortensens kapgænger fra 1899. Kilde: Mandighed og sport. Hans Bonde. Odense 1991, s. 100

1066 er et tidsskrift, der har til formål at formidle resultaterne af den historiske forskning i bredest mulig forstand. Dette gælder både Danmarks- og Verdenshistorie. Det søges gjort på en måde, der appellerer til både faghistorikere og andre historisk interesserede. 1066 ser det som sin særlige opgave at viderebringe resultaterne af forskningsbaserede studenterspecialer og ph.d. - afhandlinger. Redaktionen består af en uafhængig kreds af historikere med tilknytning til Institut for Historie, Københavns Universitet. Tidsskriftet udkommer fire gange årligt.

Maskulinitetsforskning med idræt som eksempel

Af Hans Bonde, ph.d, Institut for Idræt, Odense Universitet.

“Sporten er altså at opfatte som det opdragelsesmiddel, vi hidtil har manglet; den lærer vore drenge at finde sig i dommerens kendelse, ikke fordi den altid er korrekt, men fordi de selv har valgt ham som dommer, den lærer dem at lystre deres fører...”¹

Maskulinitetsforskning² rykker ved et af de stærkeste dogmer i vor kultur, for uagtet 20 års kønsdebat, føler mange mænd sig stadig ikke som tilhørende et køn: Manden er Mennesket, og fra ham udspalter kønnet sig. Og kønnet, det er kvinden. Når feminismens *grand old woman* Simone de Beauvoir siger, at kvinden i traditionel tænkning er “det andet køn”, forholder det sig snarere sådan, at kvinden er kønnet, hvorimod manden repræsenterer det universelt menneskelige. ‘Man’ på engelsk og ‘homme’ på fransk betyder derfor helt logisk både ‘mand’ og menneske, ligesom ‘man’ på dansk er afledt af mand, men samtidig udtrykker det almene. Maskulinitetsforskning er imidlertid et symptom på, at manden er ved at ‘træde i køn’: Manden er ved at blive *Det andet køn*.

Da jeg i sin tid skrev min ph.d-afhandling³ om sportens gennembrudsfase i Danmark omkring århundredskiftet ønskede jeg fra starten at undersøge social- og aldersprofil og karakter- og kropsformning indenfor dette centrale socialiseringsfelt. På et tidspunkt holdt jeg et foredrag om mit arbejde, og en kvindeforsker, etnologen Laila Ottesen, gjorde mig opmærksom på, at det var ‘mandeforskning’; jeg bedrev. Jeg svarede, at det var jeg ikke klar over, og i øvrigt kendte jeg ikke det ord⁴. Jeg tog hende dog på ordet og blev mere og mere overbevist om, at det var et centralt træk ved idrætten, at den blev formet som mænds forsøg på at skabe en særlig zone

for udforskning, dyrkelse og indlæring af maskulinitet. I forbindelse med dette arbejde blev jeg mere og mere opmærksom på den kønsblindhed, som var mit eget udgangspunkt, og som prægede den traditionelle forskning i kulturer, som var præget af mænd og maskulinitet. I denne artikel vil jeg først opstille et heuristisk program for maskulinitetsforskning. Dernæst vil jeg forsøge at vise, hvordan et centralt historisk fænomen som idræt vanskeligt lader sig forstå uden at inddrage et maskulint perspektiv.

At udtale ordet ‘maskulinitetsforskning’ giver fortsat en følelse af at have en varm kartoffel i munden, for det er et nyt og kontroversielt ord: Har næsten al hidtidig interesse for store bedrifter og genialitet ikke handlet om mænd: Konger, kunstmalere, fagforeningsfolk, forfattere, videnskabsmænd, politikere, riddere, revolutionære? Har selve den ‘værdineutrale’ naturvidenskab ikke altid haft manden som norm, med kvinden som en mere eller mindre sygeliggjort og svagelig afvigelse? Udtrykker den traditionelle historiske forskning da ikke en interesse for manden som kulturfænomen? Nej, for den traditionelle forskning almen-gør sine iagttagelser, uden at se at kongerne, de revolutionære og videnskabsmændene indgår i specifikke maskuline fællesskaber, som dyrker og opretholder billeder af hvordan en rigtig mand skal være, og som forsøger at holde kvinderne ude fra disse maskuline rum. Maskulinitetsforskning ser

mandligheden i den bredeste betydning. Mænds broderskaber, og rivalitet i fagforeninger, i de politiske korridorer, i erhvervslivets magtcentre er oplagte temaer.

En del mandlige forskere og undervisere på universitetet har tilsyneladende reageret velvilligt på kvindeforskningens udfordring ud fra et synspunkt om, at så blev kønsanalysen foretaget af rette vedkommende. På en vis måde er denne holdning værre end ingenting, for den cementerer, at kvinden er lig kønnet. I mange nyere historiebøger finder vi således et kapitel f.eks. betitlet "den bedre halvdel", hvori vi belæres om alt lige fra spædbarnspleje over prævention til offentlige fruentimmere. Faren ved denne form for historieskrivning er, at den implicerer, at hele havet udenom den lille kunstige ø, er ukønnet: Den såkaldt "store historie" med dens magtfulde mænd med blåt blod, doktorringe, ingeniørtegninger og hvide lægekjoler har intet med kønnet at gøre: De er kun det almenmenneskelige mest banebrydende repræsentanter. Overfor dette må det hævdes, at netop der, hvor kun ét køn residerer, kan kønnet gøre sig stærkest gældende. Der hvor kønnet ikke er, er det aller mest.

Skønt oprettelsen af centre for kvindeforskning var en nødvendig strategi for overhovedet at skabe en platform for kønsstudier, indebærer den en fare for, at kønsanalysen ghettoiseres. Der er uden tvivl fortsat behov for isoleret kvinde- og maskulinitetsforskning, men på længere sigt bør de integreres i en egentlig kønsforskning, hvilket der da også er tegn på indenfor kvindeforskningen. I øjeblikket "underbetoner" den traditionelle forskning ganske vist kønnet, men dele af kønsforskningen overbetoner det til gengæld, hvilket medfører en omfattende "Kønsreduktionisme" af kulturel kompleksitet. Alt reduceres til kønsforhold, og fortsat bliver kønnet ofte indskrænket til et magt- og undertrykkelsesforhold.

Kønsforskningens mål er ikke at vise, at kønnet er det vigtigste perspektiv i kulturen, men derimod at kønsaspektet gennemsyrrer hver eneste sociale kimmel. Vi kan lige så lidt træde ud af vort køn som af vor krop.

Den langsigtede integration af maskulinitetsforskningen i en egentlig kønsforskning ophæver ikke kønsforskningens isolation. Målet må derfor være at alle kulturforskere som den største selvfølge slår øjnene op og medtager kønsaspektet ved siden af andre aspekter som alder og socialgruppe. I parentes bemærket, har en del også mandlige forskere allerede forlængst gjort dette ikke mindst indenfor litteraturvidenskaben. Selv den mest tilknappe forsker kan i dag kun vanskeligt undgå at tage klassedimensionen ind i sit arbejde. Forhåbentlig vil det om ti år være lige så selvfølgelig at inddrage kønsaspektet, herunder maskuliniteten.

Et forsøgsvist bud på en definition af maskulinitetsforskning (MF) er:

Maskulinitetsforskning fokuserer på det maskuline i kulturen, som det udtrykkes i vaner, ideer, ritualer og symboler.

Kriterier for MF

- 1) MF er ikke lig forskning i mænd, men forskning i mænd, som bærere af maskulinitet.
- 2) MF opererer med flere maskuliniteter
- 3) MF søger at udvikle særegne metoder og anvende selvstændigt kildemateriale.
- 4) MF isolerer ikke mandskønnet, men ser det i samspil med kvindeskønnet. MF søger at undgå reduktionistiske billeder af kvindeligheden.
- 5) MF ser ikke kun manden i relation til kvinden, men også til andre mænd og til børn.
- 6) MF er åben for inspiration fra kvindeforskning og andre relevante tilgange.

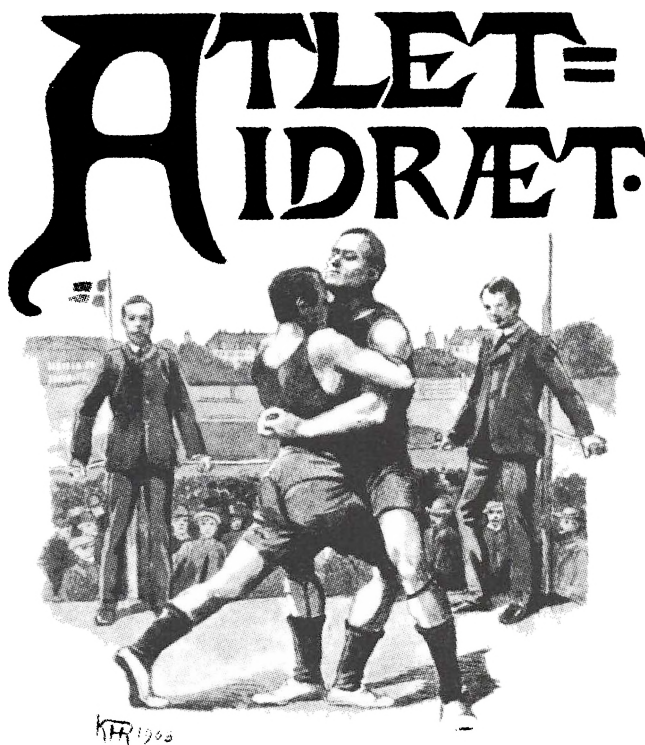
7) MF stræber som langsigtet mål mod en bred kønsforskning

8) MF er sensitiv overfor andre sociale parametre som klasse og alder, der er sammenflettet med kønnet.

9) MF søger at integrere maskulinitets- og kønsforskning i principielt al videnskabelig analyse, dog kun på områder, hvor det giver mening og i respekt for andre tilganges forklaringskraft⁵.

Mandighed og sport

I både feministiske analyser og den nye maskulinitetsforskning har det været et implicit udgangspunkt, at århundredskiftets kønsarbejdsdeling medførte, at mændene tog sig af produktionslivet, mens kvinderne tog sig af opdragelse og omsorg. Det er ganske rigtigt, at over- og middelklassekvindens domesticering skete sideløbende med, hvad man kunne kalde mandens

Sportens islæt af mandighed og kamp dæmpede mistanken om homoseksualitet, hvorved tæt kropskontakt mellem mænd blev mulig. Kilde: Mandighed og sport. Hans Bonde. Odense 1991, s. 52.

“laborisering”, altså adskillelsen af arbejds- og hjemmeliv. Århundredskiftets moderne lønarbejder arbejdede ikke i egen smedje, bygget i forlængelse af hjemmet og med kontaktmulighed til de øvrige familiemedlemmer. Han havde ikke som smeden eller landmanden én eller flere af sine drenge under oplæring for at gå i fars fodspor. Dette betød dog ikke, at det moderne samfunds mænd holdt op med at interessere sig for opdragelse og indlæring af maskuline færdigheder og normer. Det er denne artikels tese, at dette engagement nu blot udfoldedes i nye former i fritidsaktiviteter som sport og spejderbevægelse.

På det tidspunkt, hvor familien som opdragelseområde mere og mere blev overladt til kvinderne, begyndte danske mænd - efter engelsk forbillede - at skabe rum, hvor de kunne undersøge og forme det maskuline i sig selv, og på længere sigt hos deres og andres drengebørn. Også pigebørn er senere i vort århundrede blevet inddraget i disse socialiseringsformer. Sporten blev et laboratorium for maskulinitet, hvor mænd kunne skabe en krop, en motorik og en karakter, som udtrykte konkurrencedygtighed i et moderne samfund, og samtidig pegede tilbage mod de gamle grækere og vikingers urmandighed og vilje til kamp. I KBs gamle slogan hed det træffende: “KB gør mænd til drenge og drenge til mænd”. Det er karakteristisk, at mændenes opdragelse og selvopdragelse tog udgangspunkt især i de dyder, som moderen ikke kunne forventes at bibringe det lille drengebarn: i individualisme, selvstændighed, kampvilje og mod. I anden sammenhæng har jeg argumenteret for, at den moderne sport og gymnastik kan ses som et overgangsritual, som trækker drengebarnet ud af kvindernes sfære ind i mændenes ritualer og myter⁶.

Mange mennesker dyrker i dag sport for at øge deres velvære, styrke sundheden og for at slanke sig. Omkring år 1900 var der, ved siden af sundheden, et argument som

igen og igen optrådte i idrætslitteraturen⁷: Idrætten skulle udvikle den unge mands karakter. Denne dimension udtrykkes kun sjældent direkte i dag, men den giver en nøgle til at forstå, hvordan sportsdyrkelsen også i dag kan indvirke på psyken:

“ Udførelsen af spillet kan selvfølgelig ikke give nogen rationel udvikling af legemet, således som det kan opnås ved god gymnastik... Men for den, der sætter pris på en kraftig, sej og udholdende ungdom med sikkert øje og smidigt håndled med evne til at fatte beslutning hurtigt og afgørende og sætte alt ind på at gennemføre den, med foragt for legemlig smerte og med forstand på betydningen af at arbejde i samklang med kammerater for at nå det fælles mål, og som ikke opgiver sejren før den sidste mand er falden - for den er spillet det bedste af alle. Spillet har også i høj grad mandligt præg, og det opfoster karakterstærke mænd...”⁸.

Det ovenstående citat, som handler om cricket giver et præcist billede af mange af de egenskaber, som sportsdyrkelsen ifølge idrætslitteraturen kunne give den mandlige ungdom; udholdenhed, beslutsomhed, handlekraft, foragt for legemlig smerte og kammeratskabsånd. Udtrykt med en anden idrætsskribents ord kunne dyrkelsen af konkurrencesport give følgende egenskaber, som var nødvendige i den stadig hårdere kamp for tilværelsen: “Selvfornægtelse, udholdenhed, snarrådighed, mod, omløb i hovedet og potenseret viljekraft”⁹. Netop selvfornægtelsen, selvkontrollen, selvbeher-skelsen blev fremhævet som en central maskulin karakteregenskab.

Karriere

For det kapitalistiske samfunds mænd - ikke mindst for de som omkring år 1900 stræbte efter at gøre karriere - betød de stadigt accelererende præstationskrav et konstant psykisk pres for ikke at tabe terræn og for at bevise deres formåen i handling. Rangstigen var uendelig lang, og der var altid en

plads ovenover, som man burde erobre for at kunne blive helt tilfreds.

Sporten blev et laboratorium, hvor præstationsbevidstheden kunne dyrkes i sin helt rene form. Ved hjælp af måleapparatur, dommere og faste regler skulle den bedste mand findes. Og for at gøre symbolikken helt klar blev han stillet op på en skammel, der var lidt hævet over hans to nærmeste konkurrenter. Resten af deltagerne blev der ikke plads til på skamlen.

I idrætslitteraturen var idealet om den stålsatte karakter ikke noget, som skulle begrænses til sportens verden. Tværtimod var det centrale mål, at sportsmanden gennem idræt hærdede og stålsatte sig selv for at komme frem i livet. Næsten programmatisk kunne det udtrykkes således: "Har sporten først sat stål i den unge mand, så skal det også nok kendes på hans øvrige gerning"¹⁰.

Den forfinede, dannede, spinkle og upraktiske mand, som sandsynligvis ikke var et særsyn i de højere klasser, blev i idrætslitteraturen et antiideal. Gennem sport skulle der nu skabes viljestærke, kampduelige mænd, som var på højde med samfundets store krav. Idrætslitteraturens forfattere mente ikke, at kundskab og skolelærdom var ubrugeligt, men at der måtte andre erfaringer til for at skabe en hel mand.

Kritikken af spidsborgerligheden, bedsteborgerne, de dannede, forfinede og kundskabsrige mænd var så hyppig i idrætslitteraturen, at det giver anledning til en hypotese om, at mange af idrætsskribenterne og måske også mere bredt de mænd, som dyrkede konkurrencesport, var eller måske snarere var på vej til at blive self-made men, altså "borgerlige opkomlinge", som trængte efter en placering i samfundets top i kraft af deres fars samfundsmæssige placering, men i kraft af deres egen

stræbsomhed, og måske gennem en høj grad af praktisk kropslarbejde.

Angsten for degeneration

At udvikle en stålsat karakter og en hærdet krop var ikke uproblematisk. Tværtimod var der omkring år 1900 en stærk angst for, at menneskeheden skulle degenerere, at karakteren og kroppen skulle tæres af arvelige sygdomme. Denne forestilling spillede en vigtig rolle i idrætslitteraturen, i bredere dele af det danske samfund og i flere store europæiske lande. Degenerationsteoriens kernepunkt var forestillingen om, at erhvervede egenskaber kunne nedarves. Hvis en mand f.eks. brugte hele sit liv på stillesiddende arbejde, ville hans børn og børnebørn risikere at blive født med en svagere fysisk og psykisk konstitution. Tankegangen var, at de erhvervede egenskaber simpelthen blev en del af arvemassen, og dermed videregivet fra den ene generation til den næste. I løbet af nogle generationer ville hele "Samfundsslægten"; mænd, kvinder og børn risikere at gå i forfald pga. skørlevned og mangel på bevægelse. I den følgende engelske idræstestekst, som blev offentliggjort i Danmark i 1886, blev faren for vanslægtning ikke mindst blandt mænd manet kraftigt frem:

"Den tredje generation af denne klasse mennesker ('rene Londonner', min anm. HB) vil vise sig at være svagelig, og børnene af denne generation ville kun sjældent nå den modne alder. Denne tilbagegang er imidlertid ikke blot i fysisk retning; med den nedbrudte konstitution følger en sygelig hjerne, en svag karakter - en sjæl, som ikke har herredømme over sit legeme, og som bliver en slave af dets sygelige tilbøjeligheder..." "fremtidens mand" vil ikke alene blive tandløs og skaldet og ude af stand til at bevæge sig frit omkring på sine dårlige fødder, men han vil også være særdeles utilbøjelig til at indlade sig i personlig kamp -

han vil blive en tilbeder af fred for enhver pris"¹¹.

Mådehold og tidsbevidsthed

Med hensyn til mad og drikke krævedes der i idrætslitteraturen dels indtagelse på ganske bestemte tidspunkter af døgnnet, og dels søgtes kostens sammensætning reguleret gennem detaljerede diæter. Kød anbefaledes oftest fremfor grøntsager, især i den tidligste idrætslitteratur. Om denne tendens byggede på en forestilling om at: rigtige mænd spiser kød! er svært at sige. Givet er det dog, at kødspiseriet mentes at give grobund for kraft- og muskeludvikling.

I Holger Drachmanns digt "Op idrætsmænd" fra 1894 lyder det således: "Op altså hver en mandbar mand, som... endnu tygge sul med tand"¹². Dette digt udtrykker i øvrigt også forestillingen om sportsdyrkelsen som en genfødsel af "naturmenneskets" styrke. Ofte var der imidlertid tale om modstridende krav til fødens sammensætning, og til hvor meget vand idrætsmanden burde drikke. Holdningen var ofte at væskeforbruget skulle minimeres mest muligt. Ja et enkelt sted anbefaledes sports udøveren: "At drikke så lidt som på nogen måde muligt". En effektiv metode skulle være at tygge på et halmstrå, hvis man var tør i munden. Der blev dog, så vidt jeg har kunnet registrere, aldrig givet nogen begrundelse for, hvorfor det gavnede at beherske vanddrikkeriet.

At der i idrætslitteraturen blev advaret stærkt imod tobakkens og alkoholens farer forekommer nok de fleste nutidige iagttagere selvfølgelig, eftersom sportsdyrkelsen også i dag forbindes med en afholdenhed på disse områder. Også sportsmandens søvn blev taget op i idrætslitteraturens træningsafsnit. Først og fremmest var der her tale om et forsøg på en tidlig regulering. Typisk

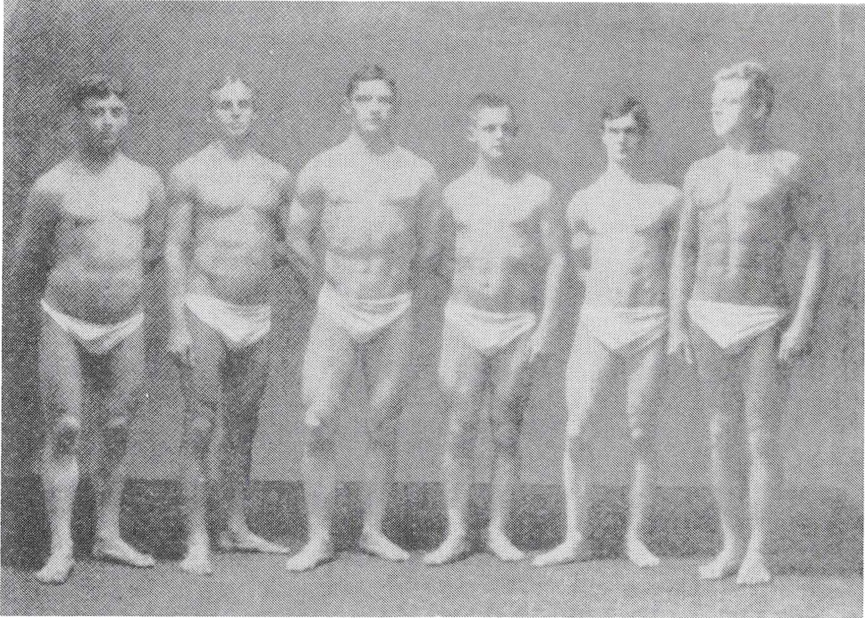
lød det: "Man bør gå i seng senest kl. 11, og 8 timers søvn i et værelse med så frisk luft som mulig anses nødvendig, hvorimod middagssøvn og i det hele søvn om dagen er forkastelig"¹³. Det tab af bevidst kontrol som søvnen indebærer, skulle altså begrænses til natten, og der blev ved en så tidlig søvn ingen mulighed for natlige udsejler, som da også ofte i idrætslitteraturen blev set som én af sportens farligste fjender.

Også seksualiteten skulle tøjles, for: "Det er idrætsmandens første pligt at undgå alle enerverende nydelser. Først og fremmest fordres absolut kyskhed"¹⁴. Eller sagt med andre ord: "De drenge, der arbejder ivrigt og leger ivrigt, efteraber ikke mændenes uvaner og laster og er navnlig fri for de hemmelige laster, der ofte klæber ved den ubevogtede og ubeskæftigede barndom"¹⁵. Selv afføringsprocessen blev ikke overladt til kroppens uregelmæssige liv. Når sportslitteraturen således af og til vovede sig ind på dette emne var det for at anbefale lavement, med det udtalte formål at undgå forstyrrelser af den efterfølgende træning.

Hvis sportsmanden fulgte forskrifterne i idrætslitteraturens træningsafsnit ville træningen få en helt central betydning for udviklingen af hans INDRE UR, altså hans fornemmelse for dagens tidslige strukturering. Mange af træningsafsnittene indeholdt detaljerede tidsskemaer med en total opdeling af dagen i bad, løb, træning, frokost, søvn osv. Konstant krævedes der: "Et næsten pedantisk regelbundet liv"¹⁶.

Fair play som mandlig etik

"Fair play, et almindeligt anvendt engelsk udtryk, der tilkendegiver, at en idrætskonkurrence skal udkæmpes ikke blot efter de skrevne, men også og særlig efter de - uskrevne love. At en idrætsmand optræder

Præmietagerne ved Dansk Atletunions Konkurrence for smuk Legemsbygning, 1904. Lyset falder på deres overkroppe og fremhæver denne region. Kilde: Mandighed og sport. Hans Bonde. Odense 1991, s. 85.

fair vil altså sige, at han ikke under kampen søger at tilvende sig ulovlige fordele af nogen art på modpartens bekostning. Et fair resultat er et retfærdigt resultat."¹⁷

Sportens betydning for udviklingen af en mandlig etik kan næppe overvurderes. Fair play idealet retter sig i udgangspunktet ikke mod mænds forhold til kvinder eller børn, men mod mænds forhold til (lige)mænd. Anskues sporten som et centralt ritual ved overgang fra ungdom til manddom, kan sport siges både at reflektere centrale etiske koder i den generelle mandlighed og at være en støbeske for udviklingen af disse

koder. At finde etiske måder at behandle sine modstandere på er et vitalt spørgsmål, hvad enten det drejer sig om erhvervslivets eller sportsbanens konkurrenter. Hvis sport anskues som en ritualisering af mænds kamp mod og med mænd i produktionsfæren bliver det tydeligt, hvor mange lighedspunkter mellem sport og arbejdsliv fair play idealet kan dække over. At tilrane sig en markedsfordel, fordi ens konkurrent er syg, at spionere for at tilegne sig hans teknik, strategi eller taktik, at give falske oplysninger om sin produktionskapacitet for at sløre det reelle billede, at underminere en ansø-

ger til den samme stilling, som man selv søger, ved at sprede rygter, er alt sammen eksempler på relevansen af et fair playbegreb i produktionssfæren.

I en tid hvor stærke etiske autoriteter som kristendommen var i tilbagetog blev sporten et mere og mere vigtigt led i udviklingen af en mandlig etik. Begreber som fair play, gentlemanship og 'tvivl bør komme modstanderen til gode' førttes med sporten ud over den ganske klode, skønt det naturligvis kan diskuteres i hvor høj grad de blev (og bliver) efterlevet.

Sammen med de engelske sportsgrener blev de engelske fair play- og gentlemanbegreber søgt indført i det danske idrætsliv. Den amerikanske idrætsforsker Allen Guttmann har understreget, at fair play idealet var det britiske borgerskabs unikke historiske opfindelse. På universiteter og kostskoler lærte de unge engelske mænd om værdien af moralske regler som 'that is not cricket', skønt virkeligheden godt kunne være ganske rå i kostskolernes sportsmiljø¹⁸. Problemet med fair playbegrebet var imidlertid, at det kun er de, som anerkendes som ligemænd, som ligeværdige modspillere, som i princippet får adgang til borgernes frie og lige broderskab. Arbejderidrætsmanden, som for at få mulighed for at træne meget og tjene penge på sin idræt blev professionel, var ikke medlem af fair playeliten. På samme måde holdt klasserne sig i et vist omfang adskilt i separate sportskulturer.

Borgerskabets idealer om alles lige og frie kamp mod alle vandt da ifølge Guttmann heller ikke særlig genklang blandt arbejderklassens idrætsudøvere. Fair play krævede og kræver en høj grad af selvbeherskelse, som de engelske arbejderidrætsfolk ikke var særlig tilbøjelige til tage på sig. Parolen synes her snarest at være "Nice guys finish last". Ifølge Guttmann udlevede arbejdersportsmændene en elementær menneskelig trang til at identificere sig med

"sit eget hold", en identifikation som truede med at gøre dem blinde for egne forseelser og andres fortjenester¹⁹. Det har givetvis også været lettere for en succesrig ung forretningsmand at udvise fair play end for en gadedreng, som altid havde været vant til at sidde bagerst i klassen og være en taber i det øvrige samfundsliv.

Fair playbegrebet var en smuk tanke, som dog i talrige tilfælde blev overtrådt. I bogen Sport fra 1888 fortæller premierløjtnant William Hovgaard f.eks. om, hvordan den tabende part af og til trak sig tilbage, når der ikke længere var chance for at vinde²⁰.

Konkluderende kan det siges, at de etiske koder, som udvikledes i idrætten, kan udtrykke og udvikle en moderne mandlig etik, hvis de vel at mærke er andet end mundsvejr. Idrætten giver mennesker i et relativt kontrolleret samfund mulighed for at udleve aggressioner. For at denne udlevelse ikke skulle løbe løbsk blev der i idrætslitteraturen, i fair playidealet og i udformningen af reglerne gang på gang slået ned på alle tilløb til ukontrollabel aggression. Aggressionen skulle holdes indenfor faste rammer. Skønt fair playidealet ofte vil virke aggressionsdæmpende, er det ikke selve målet med dette begreb. En boksekamp kan godt være blodig, ja ende med dødsfald og alligevel være fair.

Finale

Denne analyse af sporten som socialiseringsfaktor stiller spørgsmålstegn ved den gængse opfattelse af ordet "opdragelse", som knyttet til hjem, skole og børneinstitutioner. Fra århundredskiftet, hvor mænd i kraft af det voksende arbejde udenfor hjemmet mere og mere blev adskilt fra opdragelse i intimsfæren, påtog efterhånden flere og flere sig "opdragelse" af drenge og unge mænd i sportens verden. Overklassens og middelklassens kvinder havde ofte slet ingen berøring med produk-

tionslivet og kunne derfor kun vanskeligt introducere deres drenge til dets værdier. Træneren har op gennem århundredet ikke mindst overfor drenge, der er blevet opdraget i meget kvindedominerede institutions- og familiemiljøer en central rolle som forbi- lede og normdanner for maskulin adfærd. Når dette i dag ikke betragtes som opdra- gelse, hænger det sammen med, at betonin- gen af idrættens karakterformende potenti- ale er blev fortrængt til det seje stof, som mentaliteter laves af. Samtidig har ord som "mandighed" og de hårde maskuline dyder ikke været komme til fat i den offentlige debat i kølvandet på feminisismens fremgang. På denne ubevidste måde virker idrætten givetvis langt mere effektivt bevidstheds- formende.

Hvad angår idrætslitteraturens betoning af faste leveregler, hygiejne og mådehold, er der et sammenfald med den traditionelle moderlige opdragelses bud om "ro, regelmæssighed og renlighed". Andre egen- skaber som fremdrift, hårdførhed og mod har drenge på en konkret og kropslig måde kunnet lære sig udenfor hjemmets fire vægge i sportens univers.

Min analyse af idrætslitteraturen kan virke éndimensional, for den betoner jo kun, i hvilke retninger de ældre mænd ønskede at påvirke de unge mænd. Inddra- ges de unge mænd og drengenes egne motiver og oplevelser, vil sportsbegrebet blive anderledes nuanceret: I sporten smel- tede kropslig spontanitet og rytme sammen med arbejdslivets krav om præstation og selvkontrol. Netop denne legering var en forudsætning for at sporten i løbet af det 20'nde århundrede kunne fejre triumfer som et af tidens store maskuline ritualer. Sporten blev et forum, hvor mænd på den ene side momentant kunne tøj pansret op, samtidig med at pansret på langt sigt bestod, ja hyldedes, når sportmændene skulle vise, hvor smukke de var, hvilket de f.eks. gjorde i "Dansk Athlet-Unions Konkurrencer for

smuk Legemsbygning". Når der i idrætslit- teraturen prædikedes renlighed, alvorsfuld- hed, spændthed og hurtighed, var det netop fordi sportsaktiviteten på klubplan rumme- de mulighed for oplevelsen af det modsatte: Sved, snavs, vildskab, opblødning, ro og sanselig lyst. Det er denne dialektik, der efter min mening udgør og udgjorde kernen i sportens fascinationskraft. Den mandlighed som blev grundlagt omkring århundredskif- tet rummede en dobbelthed af kultiveret- hed og fandenivoldskhed. Den civiliserede side af manden var hans officielle billede, men nedenunder lurede alle de drifter og drømme, som ikke passede ind i dette billede. Drømmene om maskulin frihed og almagt hentede bl.a. næring fra et omfatten- de mytegalleri, som bl.a. omfattede "de gamle grækere", vikingen og ridderen²¹. Idrætten blev et forum, hvor den unge mand "frontstage" kunne lære de officielle mandlige dyder, og "backstage" - i omklæd- ningsrummet og på rejserne - kunne dyrke de tabuiserede mandlige fantasier²².

Hans Bonde

1. W.Hovgaard. Kbh., 1988.

2. I modsætning til mine tidligere studier anvender jeg her termen 'maskulinitetsforskning' i stedet for 'mande- forskning', da dette sprogligt antyder at være et område, som kun mænd kan forske i, og at der er tale om mande- forskning, blot forskningen har mænd som objekt. Af samme grunde finder jeg den angelsaksiske term 'men's studies' uheldig og ville foretrække 'masculinity studies'.

3. H.Bonde. "Mandighed og sport"; Odense Universi- tetsforlag, 1991.

4. Især i USA og Storbritannien havde 'men's studies' dog allerede tidligt nået en vis udbredelse, jvf. E.August, Men's studies: A selected and annotated interdisciplinary bibliography, Littleton, CO: Libraries Unlimited, 1985. Herhjemme havde S.Kieselberg i 1979 udgivet "To og et halvt kapitel af mændenes historie", som hovedsageligt omhandlede spejderbevægelsen.

5. Denne lille artikel lever ikke op til alle de nævnte krav til MF. Jeg henviser til min bog "Mandighed og - sport", 1991, som resten af artiklen bygger på.

6. Jvf. H.Bonde, Gymnastics as a rite of passage, i - YOUNG, Nordic Journal of Youth Research, vol.11. Nr. 4, 1994, s. 17-36.

7. Jeg definerer Idrætslitteraturen som bøger, pjecer og tidsskrifter om idræt, som udkom i sportens gennem-

brudsfase i årtierne før og efter århundredeskiftet (1900).

8. Idrætsbogen, Kbh., 1909, Cricket s. 50.

9. Lobedanz, A., Efterskrift til Fressel. Hvad enhver cyklist bør vide, Kbh., 1895.

10. Tidsskrift for sport, 1887, s. 190ff.

11. Almond, H.H., To foredrag holdt i Edingburg Health Society, Genudgivet i uddrag i Hovgaard, W., Sundhed eller kundskaber, Kbh., 1886, s. 24f.

12. Prøvenummer af Tidsskriftet "Idræt", dec. 1894.

13. Tidsskrift for Sport, 1884, s. 207f.

14. Illustreret Idrætsbog, bd. II, Turistsport og Fodspor, 1893, s. 634.

15. Hovgaard, W., Sport, Kbh., 1888, s. 13.

16. Illustreret Idrætsbog, bd. II, 1893, s. 633.

17. Ordbog over det danske sprog, Kbh., 1918-56.

18. Mangan, J.A., Athleticism in the Victorian and Edwardian Public Schools, Cambridge, 1986, passim.

19. Jvf. Foredrag ved Allen Guttmann på Institut for Kultursociologi i København, 1988.

20. Hovgaard, 1888, op.cit.

21. Jvf. Bonde, 1991, op.cit., afsnittet Helteskikkelser, s. 41-45.

22. Begrebsparret back- og frontstage er hentet fra Goffmann, E., The Presentation of Self in Everyday Life, N.Y., 1959.

Announce

Bol og By. Landbohistorisk tidsskrift.

Landbohistorisk Selskabs tidsskrift **Bol og By** behandler det danske landbosamfund fra oldtiden til nutiden og i alle dets facetter. Det udkommer hvert år med to numre og koster 160 kr. Det kan bestilles på Kerteminde Museum, Strandgade 7, 5300 Kerteminde.

Tidsskriftet har de sidste par år haft form af temanumre. Redaktionen har tidligere udgivet numrene "Skovhistorie", "Bondeprotest i det 20. århundrede", "Lov og ret i det gamle bondesamfund" og "Skriften i det gamle bondesamfund". Her har både danske og udenlandske forskere fremlagt originale synspunkter på væsentlige emner. I nummeret om "Lov og ret" var der f.eks. fra tysk side ved Martin Rheinheimer en diskussion af graden af bondeselvstyre i landsbyerne, mens den norske forsker Erling Sandmo debatterede den norske bondes forhold til ret og embedsmænd. Ud fra bidragene til bindet om "Skriften" kunne der drages overraskende konklusioner om den udbredte skrive- og læsefærdighed i 1600-tallets bondesamfund.

I 1996 er der udkommet et nummer med titlen "Landskabet", som sætter fokus på samspillet mellem landskab og landskabsudnyttelse. Det spænder geografisk fra Færøerne til Vestsjælland; kronologisk fra vikingetidens *landnam* til 1800-tallets herregårdsjagter; og tematisk fra menneskeskabte økologiske kriser til aktuel landskabspleje. Det er Ditlev Mahler, Jørgen Ryden Rømer, Peter Henningsen, Jesper Laursen og Benedicte Fønnesbech-Wulf, der belyser de vidt forskellige aspekter af landskabsudnyttelse.

Et andet nummer handler om "Godser". Her trækkes med Erik Ulsigs bidrag en linje i dansk middelalderlig godshistorie i international sammenhæng, mens Anders Bøgh diskuterer bondens muligheder for selvstyre i det middelalderlige godssystem. Carsten Porsrøg Rasmussen beskriver 15-1600-tallets sønderjyske godser og placerer dem i forhold til kongeriget. For 1700-tallet gives der udblik til forholdene andetsteds: Henrik Kaak opruller i en mikrohistorisk analyse bøndernes vilkår på de brandenburgske godser, og Poul Olsen behandler de fjerne og helt anderledes vestindiske plantager. Endelig undersøger Finn Andersen godsejernes betydning for 1800-tallets alderdomsforsørgelse.

I 1997 udkommer **Bol og By** med numre, som vil behandle "den topografiske tradition i Danmark" samt "varer og penge i 1700-tallets bondesamfund".

Erik af Pommerns privilegiepolitik

Studier i Erik af Pommerns købstads-, handels- og toldpolitik fra overtagelsen af eneherredømmet i 1412.

Af Knud E. Korff, cand. phil., ph. d.-stipendiat, Institut for Historie, Kultur og Samfundsbeskrivelse, Odense Universitet.

„Kun på et enkelt punkt tillader kilderne os at konstatere en klar kongelig politik: styrkelsen af de danske købstæders økonomiske position. Ikke blot grundlagde kongen flere nye byer som f. eks. Landskrona (hvis navn har tydeligt tysk forbillede), medens det nyopførte Ørekrog Slot medførte en udbygning af Helsingør. Men de kongelige byprivilegier viser en klar linie, der kulminerer med udstedelsen af den store købstadsforordning af 1422, der søgte at føre det gamle princip ud i livet, at al handel og omsætning, specielt fra producent til eksportør, alene måtte foregå i købstæderne..”

Således skriver Troels Dahlerup i Gyl-dendals og Politikens Danmarks historie, 1989, s. 64, medens Kai Hørby i Gyldendals Danmarks historie 2,1, 1980, s. 76 skrev: *„Den senmiddelalderlige lovgivning udviser en konsekvent bestræbelse på at befæste skellet mellem land og by, hvad der i ældre forskning har været anset for at kendetegne den fra Erik af Pommerns tid (købstadsforordningen af 1422), men hvad der har vist sig at have ældre forstadier. Valdemar Atterdags enkeltprivilegier til de danske købstæder (især de skånske efter 1360) udviser, når de sammenlignes, markante træk af samme politiske bestræbelse på at begrænse handelen til købstæderne og begunstige byens egne borgere på byens torv (Orla Vestergaard (1966)). Bestræbel-sens hovedsigte er givetvis handelspolitik-ken, men denne kan efter kongemagtens betragtning ikke adskilles fra finansielle hensyn, hvad angik kronens ret til told eller andre afgifter af købstædernes torvehandel samt af købstædernes frie årsmarkeder..”*

Som det imidlertid er blevet fremhævet af den tyske historiker, Wehrlich,¹ skete der efter dronning Margrethes død og Eriks overtagelse af eneherredømmet i 1412 et pludseligt opsving i udstedelsen af privilegier til danske byer; f. eks. er der overleveret 7

byprivilegier for hvert af årene 1413 og 1414, og i tidsrummet 1413-1437 foreligger der 37 privilegier samt en byret for Køben-havn.

Markerer de første år af Erik af Pom-merns eneherredømme således højdepunk-tet i antallet af udstedte byprivilegier, sker der fra 1426 (året for starten på krigen med Hansestæderne) et fald i antallet af udstedte (nye eller fornyede) byprivilegier. Fra juli 1426 til slutningen af Eriks regeringstid findes der kun 5 bevarede privilegier.² Denne omstændighed synes at pege på den negative indflydelse, krigen havde på inden-rigspolitikken, men den viser også i hvor høj grad købstadspolitikken var knyttet til Eriks person, - uanset hvorfra initiativet udsprang. Han var nu optaget af andre gøremål og var ikke i samme grad som tidligere i stand til at fremme købstædernes udvikling.

Denne udvikling leder os let ind på tanken om, at Erik af Pommern udfoldede store bestræbelser for at fremme købstads-politikken og dermed styrke borgerskabets stilling i det politiske billede; en tanke, der da også bekræftes hos f. eks. E. Kroman, der skriver: *„Erik af Pommern, der havde et skarpt blik for de nye muligheder, og hvis politik i det hele taget var meget købstads-venlig, støttede ganske særligt byerne ved*

Øresund..”³ Andre historikere har imidlertid berørt andre mulige intentioner fra Eriks side, f. eks. ser Henry Bruun og Kai Hørby mere Eriks politik som ‘Østersø-imperialisme’, en tanke, der også findes hos Jerker Rosén,⁴ der efter at have påvist et brud mellem den af Margrethe førte politik og Eriks politik overfor Hansestæderne skriver: “..Erik slog efter hand in på en helt annan linje. Av alt at döma havde han vittsyftande planer med avseende på den maktpolitiska och handelspolitiska dominansen vid Östersjön. Han har också betecknats såsom den första målsmannen för tanken på et *dominium maris Baltici*..”

Denne tanke ligger vel heller ikke så fjern, når man betænker, at Erik i sin egen skab af unionskonge sad inde med alle havnebyer i Norden (Finland incl.), og i kraft af sin herkomst (hertug af Pommern) havde fodfæste i dette område. Har han haft disse intentioner, kan de vel kun være blevet bestyrkede ved den omstændighed, at områdets på den tid stærkeste militærmagt “Den tyske Orden” i 1410 led et alvorligt nederlag ved Tannenberg. Hvad Eriks aspirationer har været lader sig ikke afgøre her, men én ting står fast: Erik søgte i høj grad at fremme de danske købstæder, og det er denne politik, denne artikel skal handle om.

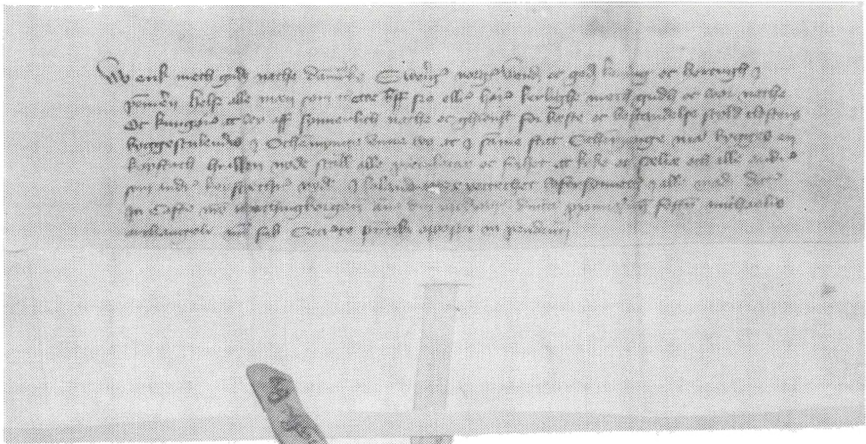
Købstadsforordningen af 15. februar 1422

Kroman peger på, at kongens politik på dette område først og fremmest var rettet mod Øresundsområdet, og dette bekræftes da også af de overleverede byprivilegier; men der var også et andet område i Danmark, der var udsat for en påfaldende interesse fra Erik af Pommerns side i så henseende, nemlig Storebæltsregionen. At fremlægge en analyse af de overleverede privilegiebreve ligger (både hvad indhold og omfang angår) langt uden for nærværende artikels rammer, i hvilken der vil blive taget stilling

til og uddraget konklusioner fra fortrinsvis den trykte litteratur om emnet. Men det er vel på sin plads at pege på, at der mangler en dybtgående analyse af materialet, også hvad angår klostrenes, domkapitlernes og den verdslige adels rolle i Erik af Pommerns politiske spil til fremme af købstadspolitikken i Danmark, idet det jo er velkendt, at han i høj grad baserede sin politik på råd fra udenlandske rådgivere. Dette er et område, der i den hidtidige forskning ikke synes at have haft særlig bevågenhed.

Det var ikke kun allerede eksisterende byer, der fik bekræftet eller styrket tidligere tildelte privilegier; Erik anlagde nye byer, f.eks. Landskrona i 1413, Helsingør i 1426, Korsør overtog efterhånden den gamle kongsborg Tårnborgs rolle og fik privilegium i 1425, og Nyborgs stilling styrkedes i 1415/16, ligesom det er i Eriks regeringstid, grundstenen lægges til Malmøes storhedstid.⁵ Desuden lykkedes det for Erik ved en proces med Roskildebispen at erhverve København i 1416/17. At Erik har haft lignende overvejelser vedr. Næstved, der i 1440 af Erik Lam var blevet overdraget Sct. Peders Kloster (Skovkloster/Herlufsholm) synes at fremgå af et privilegiebrev til byen fra 1426, der skulle tjene til at indskrænke klosterets magt over byen.⁶ Et yderligere signifikant eksempel på tildeling af et købstadsprivilegium (uden for de områder Erik ellers viste særlig interesse) udgør Skagen, - et fiskerleje, der hidtil havde ernæret sig ved handel med saltede fisk, særlig til Varberg, Rostock og Lübeck.⁷ Skagen fik privilegium i 1413, og det er måske mest sandsynligt, at dette skete for i første række at få kontrol med denne handel og således eliminere et evt. problem med ‘ulovlige havne’, men med henvisning til Kromans og Roséns karakteristik af Erik (vidtskuende og med et skarpt blik for de nye muligheder), er det vel ikke utænkeligt, at kongen her så en bekvem mellemstation for trafikken mellem engelske og nederlandske købmænd på vej

Med dette dokument, dateret 27. September 116, gav Erik af Pommern beboerne i landsbyen Skemminge ret til at købe og sælge på samme måde som indbyggerne i andre købstæder. Skemminge var nogle år forinden blevet hjemsted for et birgittinerkloster, og det fik helt afgørende betydning for byens fremtid. Byen fik stadfæstet og udvidet sine privilegier i 1417, 1440, 1442, 1443, 1449, 1488 og 1500. Den havde da forlængst erhvervet sit blivende navn: Maribo. (Landsarkivet i København, Pergamentsamlingen).

til deres egentlige destination i Øresund- eller Østersøområdet; samtidig kunne myndighederne så få et indblik i omfanget af 'ummelandssejladsen' (d.v.s. sejladsen nord om Jylland). Men, som nævnt, er det vel mest sandsynligt, at privilegiet blev udstedt for at monopolisere handelen i købstæderne og forsøge at afskaffe problemerne med ulovlige havne, forprang og landhandel samt at indføre torvetvang, "...i købstædernes torvehandel blev det efterhånden norm, at alt køb og salg skulle gå igennem en borger...".⁸

Det var i 1416/17, det lykkedes for Erik at erhverve København, der i øvrigt var

anlagt af Absalon i 1167 - eller i det mindste anlagde Absalon en borg ved "købmandehavn" i 1167⁹ - men først i 1422 udstedte Erik privilegier til byen (februar og oktober). Grunden hertil skal sikkert søges i Eriks frygt for en appel fra Roskildebispen side med deraf følgende stridigheder.¹⁰ Fra grundlæggelsen og frem til 1416/17 havde København (med en kort undtagelse under Valdemar Atterdag) været i Roskildebispernes besiddelse, og det korte intermezzo under kongeligt herredømme, hvor Valdemar Atterdag indkasserede de løbende indtægter, ydede Margrethe erstatning for efter faderens død i 1375.¹¹

I litteraturen indtager et af privilegierne en meget central rolle, nemlig købstadsforordningen af 15. februar 1422. Privilegiet er stilet til København, men har gyldighed for alle købstæder på Sjælland, og det har fra Kr. Erslev i 1901 over Arup i 1932 til Aksel E. Christensen¹² i 1934/57 været fremhævet som den store nyskabelse i dansk købstads- og handelspolitisk lovgivning - ja, forordningen er ligefrem blevet fremhævet som det første eksempel på rigslovgivning vedrørende købstadspolitikken.¹³

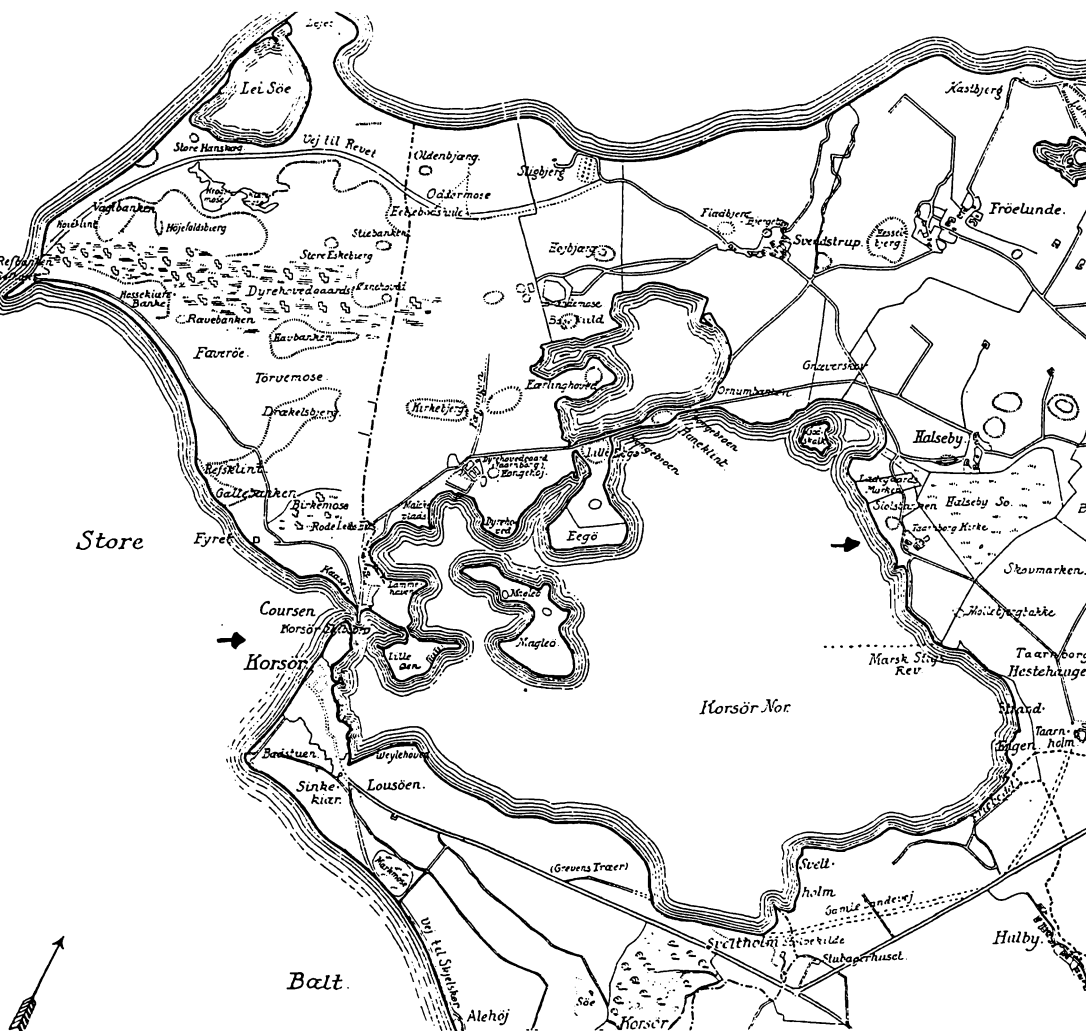
I 1960 fremhævede Jacob Pasternak¹⁴ imidlertid i en fremragende lille artikel i Scandia, at denne forordning ikke tjente som noget godt eksempel på købstadslovgivning. Den var for vagt udformet og beskæftigede sig faktisk udelukkende med interne forhold i købstæderne, håndværkerne og købmændenes metier, og den indførte en rangordning mellem disse klasser, da den bestemte, at håndværkerne ikke kunne vælges til byens styre.¹⁵ I 1989 skrev Wehrlich sin dissertation, hvor han på glimrende vis analyserer en del af Erik af Pommerns privilegier og gør rede for de byer, som kongen anlagde eller flyttede. Der savnes imidlertid også hos Wehrlich en analyse af, hvilke konsekvenser Eriks købstadspolitik fik for gejstligheden (klostre og domkapitler) og for den verdslige adel. Wehrlich kan ud fra de foretagne analyser tilslutte sig Pasternaks synspunkt: at det ikke er på grund af købstadsforordningen af 1422, 15. februar,¹⁶ Erik af Pommerns navn er knyttet til indførelsen af en bevidst købstadspolitik. Politikken tjente til fremme/beskyttelse af indenlandske købmænd, og var som følge deraf til skade for hanseatiske købmænd, men også (hvis privilegiernes ordlyd fulgtes) for gejstlighedens, adelens og bøndernes hidtidige bedrevne handel.

Som nævnt var forordningen af 15. februar 1422 vagt udformet og beskæftigede sig overvejende med interne forhold,

men hertil kom, at overtrædelse af de foreskrevne regler ikke var ledsaget af straffebestemmelser. Man indså da også ret hurtigt, at forordningen var helt utilstrækkelig, og allerede den 28. oktober 1422 fik København et nyt privilegium, der var strammet betydeligt op i forhold til forordningen af 15. februar.¹⁷ Wehrlich og Pasternak m. fl. er helt enige med tidligere historikere om, at det er i Erik af Pommerns regeringstid, at de første forsøg på en bevidst købstadspolitik med monopolisering af handelen i byerne søges iværksat, men da de forkaster købstadsforordningen af 15. februar 1422 som eksponent for en sådan politik, må vi prøve at se på nogle af de privilegier, kongen udstedte før og efter denne dato for at få begrundet denne udlægning. Jeg skal nøjes med her at koncentrere mig om privilegierne for henholdsvis Storebæltsregionen og Øresundsområdet.

Storebæltsregionen

I Storebæltsregionen var aksen Korsør-Nyborg af vital betydning, ikke kun til sikring af overfarten mellem Sjælland og Fyn, men også som kontrol af den internationale sejlads gennem bæltet. Bælter og sunde i de danske områder blev i samtiden betragtet som værende kongens ejendom,¹⁸ og dermed legaliseredes kongens ret til at forlange told. I Nyborg lå det stærke slot, hvis opførelse var påbegyndt allerede ca. 1170 af Knud Prislavsøn, og lige til 1413 havde tjent som mødested for 'Danehofferne'. I 1415-/16 fik indbyggerne i Vindinge herred pligt til at benytte markedet i Nyborg og at holde ting i Nyborg hver onsdag (herredsting). I Kerteminde forbydes ulovlige havne mellem Knudshoved og Fynshoved i et privilegium af 1413.¹⁹ Når et sådant forbud udtrykkeligt fremsættes, er det tydeligt, at overtrædelser har fundet sted, og at kongen ved gentagelsen af forbudet ønsker at bidrage til en monopolisering af handelen til de lovlige torve. Svendborg får et privilegium i 1413,

Nye arkæologiske undersøgelser omkring Tårnberg kirke (på østsiden af Korsør nor) viser, at dette område har været benyttet fra vikingetiden til begyndelsen af 1400-tallet, og at der har været en bymæssig bebyggelse i perioden ca. 1200 - 1400. Der er bl.a. fundt et stort antal mønter fra Erik Menveds og Christoffer II's tid. Disse resultater stemmer fint overens med privilegiermateriale for Korsør. Her ses en rekonstruktion af Korsør-området, som det så ud omkring 1800. (Efter L.F. la Cour: Korsør, 1926)

der også forbyder ulovlige havne, men dertil kommer forbud mod landkøb, og det fastslås, at ingen gæst må sælge visse (nærmere

specificerede) varer undtagen en gros.²⁰ Medens privilegierne til Kerteminde og Svendborg er ledsaget af straffebestemmel-

ser ved overtrædelser, ses dette ikke at være tilfældet med hensyn til Nyborg,²¹ hvor der i øvrigt ifølge Wehrlich i privilegiet fra 1416 omtales det første eksempel på torvetvang. I privilegiet til Svendborg er det første gang et landhandelsforbud optræder i privilegierne vest for Øresund.²²

Øst for Storebælt fik Korsør i 1425 privilegier, der stærkt minder om grundlæggelsesprivilegier,²³ men i så fald må der være tale om en flytning af en tidligere bebyggelse, der måske har ligget i læ af borgen Tårnborgh, idet Korsør nævnes allerede i 1341 (Corsøre),²⁴ og det er vel rimeligt at antage, at der på Sjællandssiden har forekommet en pendant til Nyborg ved overfarten, men de i 1425 udstedte privilegier betragtes som værende byens ældste købstadsprivilegier.²⁵ Wehrlich beskriver da også med belæg i en vidimering (bekræftelse af rigtighed af afskrift - med retsstiftende virkning) fra 1441 af Erik af Pommerns privilegier, at Tårnborgh blev brudt ned og materialerne anvendt til opbygningen af den nye by.²⁶ Der er altså ingen usikkerhed om, hvem der forordnede flytningen og anlæggelsen af den nye by, og Erik tildelte da også allerede boende og nytillflyttere skattefriheder i lighed med, hvad Helsingørs borgere og kommende borgere opnåede i 1426 for at fremme udviklingen i byen. Der kan således ikke herske tvivl om, at Erik med flytningen af Korsør nærmere til kysten og opførelsen af en fæstning i forbindelse med den stærke fæstning i Nyborg havde dannet grundlag for at opnå kontrol med den internationale (selvfølgelig også den danske) sejlads gennem bæltet, ligesom man med udgangspunkt i de kongelige administrationscentre kunne føre kontrol med, at forbudet mod ulovlige havne blev overholdt. De vendiske hansestæder benyttede i stort omfang vejen gennem Storebælt, når de eksempelvis skulle til Bergen, og det er først fra Chr. I.s tid, vi har efterretninger om forbud mod sejlads gennem Storebælt.²⁷ Dette forbud er

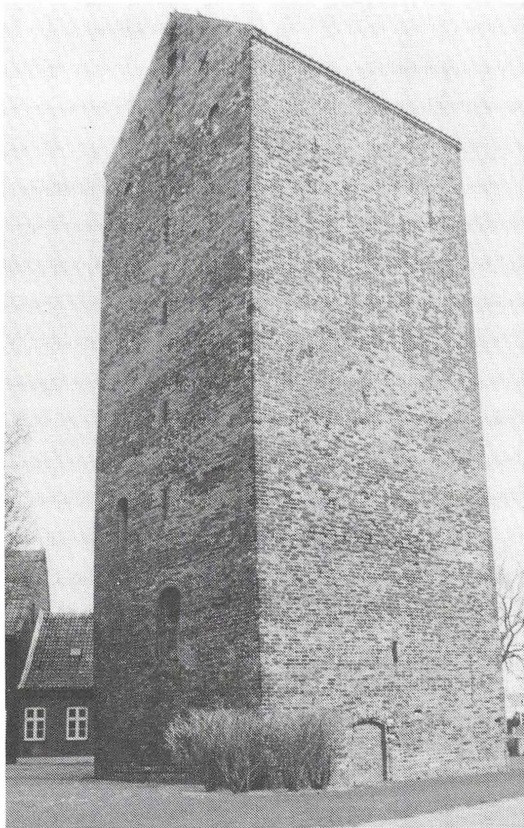
uden tvivl indført for at opretholde indtægten fra Øresundstolden, der blev indført i 1429.²⁸ Der har været teorier fremme om andre årstal, dels 1423, men da havde kongen netop indgået en traktat med Hansestæderne i sin krig mod holstenerne, og da har det næppe været opportunt at udfordre stæderne med en sådan afgift. Et andet årstal, der har været nævnt, er 1426 - året for udbruddet af krigen mod Hansestæderne - men det første kildemæssige belæg er fra 1429, og der hersker efterhånden almindelig enighed om, at Øresundstolden skal henføres til dette år.

Øresundsområdet

Oprævelsen af en sådan told krævede imidlertid et stærkt udbygget magtapparat, både i administrativ og i militær henseende, såvel ved Storebælt - for at forhindre todfri sejlads gennem dette - som ikke mindst ved Øresund, hvor oprævelsen foretoges, og Eriks privilegier til byerne i disse områder har formentlig sigtet imod udbyggelsen af sådanne centre. Ikke alene gav Erik vidtgående privilegier til allerede eksisterende byer; han grundlagde byer eller flyttede allerede eksisterende bebyggelser til strategisk bedre beliggende steder. Der skete en kraftig udbygning af København, der relativt hurtigt blev rigets centrum, residensby og hovedstad. Overfor København var Malmø beliggende; denne var allerede på Eriks tid en betydelig by, men det var i hans regeringstid, grundstenen blev lagt til byens storhedstid. Malmø fik udvidede beføjelser i 1415 i kraft af et af Erik bearbejdet og stadfæstet privilegium,²⁹ der naturligvis først og fremmest skulle tjene til en monopolisering af handelen, men videre ansporede Erik byen til at opføre en bymur³⁰ - en for danske byer helt usædvanlig foranstaltning. Desuden flyttedes møntretten fra Lund til Malmø. I 1429 gav Erik borgmestrene i Malmø ret til at bære gyldne kæder.³¹ Det sidste privilegium, Erik tildelte Malmø,

daterer sig til april 1437, da han i øvrigt allerede havde taget ophold på Gotland, - han tildelte byen et byvåben, der forestillede en gylden, kronet grif - motivet fra hans eget våbenskjold som hertug af Pommern. Dette privilegium - sammen med tidligere hædersbevisninger - tyder ifølge Wehrlich på, at Malmø skulle vise troskab overfor Bugislav, Eriks fætter, i tilfælde af, at kongen døde barnløs.³² - I Helsingborg havde kongen stærkt fodfæste, og det menes, det var i denne by, tolden opkrævedes fra Skåne-

markedet. I 1414 fik Helsingborg privilegier, der ser ud til at være til stor gunst for byens indbyggere: gæst må ikke handle med gæst, landkøb forbydes, og i byen skal gæst kun handle med borgerne, bortset fra handel med sild, og gæsterne må kun sælge en gros. Privilegierne er ledsaget af straffebestemmelser, der tilsyneladende var meget strenge. Overtrædelse straffedes med 2 x 40 marks bøder, halvdelen til kongen og halvdelen til byen, desuden ville varerne blive konfiskeret.³³

Korsør rummer et enkelt minde om tiden før byens første privilegium fra 1425. Det drejer sig om det ca. 25 meter høje og 9 x 9 meter brede fæstningstårn. Den nederste del menes at være fra 1200-tallet, mens den øverste henregnes til Erik af Pommerns regeringstid. (Foto: Flemming Jensen)

Overfor Helsingborg ligger Helsingør, og Erslev³⁴ mener, at denne by skylder Erik så meget, at han kan kaldes for byens grundlægger. Helsingør modtog i 1426 næsten de samme privilegier, som København havde fået i oktober 1422, men derudover lovede kongen skattefrihed til de mennesker, der ville flytte dertil og opføre hus i den nye by - 5 års skattefrihed for opførelse af træhus, 10 år for stenhus.³⁵ Allerede i Kong Valdemars Jordebog (hvor 'hovedstykket' er dateret til 1231) optræder en bebyggelse ved navn Helsingør, der lå ved borgen Flynderborg, men grundet de store skove, der omgav bebyggelsen - uden særlig meget opdyrket land - førte bebyggelsen en hensygnende tilværelse, og det var først, da Erik besluttede at nedrive Flynderborg og bygge en ny borg ved kysten, Krogen (Ørekrog - det nuværende Kronborg) samt flytte byen med, at der virkelig skete noget i området. Wehrlich mener, at opførelsen af den nye borg og kongens bestræbelser på at ophjælpe byen skyldes den omstændighed, at Erik allerede tidligt så mulighederne for opkrævning af told for passage af hans farvande, og at der hertil krævedes en stærk militærmagt og et administrativt centrum, og intet sted på Sjællands nordlige kyst syntes bedre egnet end dette. Når opkrævningen af sundtolden placeredes i Helsingør, skyldes det, at denne nye by havde mere brug for det end den stærke, allerede internationale by Helsingborg. Helsingørs 3 klostre blev alle oprettede under Erik af Pommern: Gråbrødre-klosteret (Franciskanerne) i 1419, Sortebrødre-klosteret (Dominikanerne) sandsynligvis i 1425 og Karmeliterklosteret i 1430. Dette træk må også siges at være et bevis på Eriks fremsynethed, idet han ved at stille jord til rådighed for klostrene kunne være sikker på, at der opførtes store solide huse, at der skabtes basis for en vis omsætning i den nye by, og måske vigtigst at der blev let adgang til læse-, skrive- og regnekyndigt personale, der var

nødvendigt ved opbygningen af administrationen ved toldopkrævningen.

Med de hidtil nævnte privilegieudstedelser var det således lykkedes Erik at opbygge både administrative centre og militærmagt (forlægningerne i de renoverede/nyopførte fæstninger), så han blev i stand til at kontrollere sejladsen gennem Storebælt med akserne Korsør-Nyborg og fuldstændig beherske Øresundsregionen, dels med København-Malmø, dels akserne Helsingborg-Helsingør, hvorfra han blev i stand til at hævde kongens krav på told. Men i Øresundsregionen stoppede Erik ikke med dette. Han anlagde en ny by syd for Helsingborg, Landskrona, der fik købstadsrettigheder i 1413 - et af de første privilegier Erik udstedte som eneregent.³⁶ Før Landskronas anlæggelse fandtes der på stedet et fiskerleje ved navn Sønder Sæby; allerede i 1410 skænkede Erik grunden til oprettelsen af et Karmeliterkloster, der i 1415 stadfæstedes af paven. 1412 omtales rådet i Landskrona, og engelske købmænd fik ret til at opholde sig i byen. Samtidig med tildelingen af privilegierne i 1413 fik Landskrona birkeret.³⁷

Det er blevet hævdet, at anlæggelsen af Landskrona skal ses som et led i bestræbelserne på at indsnævre hanseaternes magt og indflydelse i Norden. Dette skulle Erik have gjort ved at invitere engelske og nederlandske købmænd til at slå sig ned i de nyanlagte byer.³⁸ En sådan forklaring lyder da også plausibel, især når det tages i betragtning, at Eriks dronning, Filippa, var datter af den engelske konge, Henrik IV, der døde i 1413, og søster til Henrik V, der efterfulgte faderen, og sådanne dynastiske forbindelser plejede at blive udnyttet. Der er blot den ulempe knyttet til denne teori, at der ikke findes overleveret et eneste privilegiebrev til engelske eller nederlandske købmænd fra Erik af Pommerns tid, men denne omstændighed kan skyldes den opdragelse, Erik havde fået af Margrethe om

aldrig i kontroversielle sager at hænge sit segl under dokumenter. Hvorvidt Erik rent juridisk kunne omgå de til hanseaterne udstedte privilegier ved at anlægge nye byer og invitere andre end hanseatiske købmænd til at handle der, er et åbent spørgsmål, idet mange af de privilegier, der var udstedt til hanseatiske købmænd, gjaldt handelen i de nordiske riger, - de var som regel ikke begrænset til en bestemt destination. Når Erik imidlertid anså det for nødvendigt at anlægge nye byer for at kunne invitere andre end hanseatiske købmænd til at handle i Norden, kunne det tyde på, at den fortrinsstilling, som privilegierne gav de hanseatiske købmænd blev betragtet som retten til monopolistisk en gros handel i Norden, ikke kun fra hanseatisk side, men altså også fra den danske konge, og det er en uomtvistelig kendsgerning, at hanseaterne ikke veg tilbage fra at føre krig for at forsvare denne stilling. I Eriks krig med hanseaterne blev Landskrona i øvrigt afbrændt af stædernes krigsmagt i 1428, og herefter kom handelen i byen under hanseatisk kontrol.³⁹

Konklusion

Hanseaterne havde indtil 1397 (unionens oprettelse) ført den taktik i Norden at stille sig på den næststærkeste magts side, dels for at opretholde magtbalancen, dels fordi man mente på den måde lettest at kunne komme igennem med privilegiekrav og -ønsker. Men med oprettelse af unionen blev hanseforbundet berøvet muligheden for at spille de nordiske riger ud mod hinanden, og unionskongen kom derved i et helt andet forhold til hanseaterne, end det havde været tilfældet for nationalkongernes vedkommende, hvorved forbundets ekspansionsmuligheder i de nordiske riger mindskedes. Der kan næppe herske tvivl om, at Erik af Pommern bevidst udnyttede disse muligheder i bestræbelserne på en monopolisering af handelen til købstæderne i

rigerne - og så vidt muligt detailhandelen på indfødte købmænds hænder. Det må dog i denne forbindelse nævnes, at Erik ingenlunde var den første danske konge, der udstedte købstadsprivilegier, som skulle fremme handelen til fordel for danske købmænd. De klager, som oppositionen i Lübeck fremførte i slutningen af det 14. og begyndelsen af det 15. århundrede, gik bl.a. på, at hanseaterne ikke kunne få opfyldt deres privilegiebrevs pålydende i de nordiske riger - altså en indsnævring af deres rettigheder, der må være påført dem af Eriks forgænger(e). Under Erik af Pommern er det imidlertid første gang, der kan skimtes en overordnet plan med udstedelsen af privilegierne, dels en monopolisering af handelen til købstæderne til fordel for danske (nordiske) købmænd i hvert fald så vidt angår detailhandelen, dels forberedelse af indførelse af Øresundstolden, og så godt som alle de udstedte privilegiebreve var ledsagede af strenge sanktionsmuligheder ved evt. overtrædelser.

Hvornår kong Erik har set de muligheder, som beherskelsen af Storebælt- og Øresunds-regionen tilbød, lader sig ikke éntydigt afgøre, men allerede kort efter Margrethes død iværksatte han udbygningen af disse områder i både økonomisk, politisk/administrativ og militær henseende. Om Erik har haft aspirationer i retning af at opnå et *Dominium maris Baltici* lader sig ikke definitivt afgøre ud fra det foreliggende kildemateriale, men der er vægtige indicier, der taler for en sådan tankegang hos kongen, bl. a. hans planer om giftermål mellem sin fætter Bugislav, som Erik havde forventninger om skulle følge ham på tronen og den polske konge Jagiellos eneste arving. Endvidere kan Den tyske Ordens nederlag ved Tannenberg i 1410 have fremmet sådanne intentioner, men - som sagt - kildesituationen er for usikker. Det samme gør sig gældende, når talen falder på englændernes og nederlændernes ankomst til de nyanlagte/omlagte købstæder; kildesituationen

tillader os ikke at afgøre, om de var hidkaldt af Erik, eller om de kom af egen drift.

Fra Erslev i 1901 til Troels Dahlerup i 1989 har købstadsforordningen af 15. februar 1422 været fremhævet som noget epokegørende i Erik af Pommerns købstadspolitik, og det ser ud, som om Pasternaks artikel fra 1960, hvori det påpegedes, at denne forordning ikke var egnet som eksponent for Eriks købstadspolitik, bl.a. på grund af dens vage udformning og dens mangel på straffebestemmelser ved regelbrud, er blevet ignoreret. Jeg kan dog fuldt tilslutte mig Pasternaks opfattelse, og jeg mener en mulig grund til den vage udformning skyldes den omstændighed, at alle involverede parter (bortset fra hanseaterne og de danske bønder) var aktive ved udformningen af den, og man deltager som regel ikke aktivt i lovgivning, der er til ugunst for én selv (eller sin egen stand) - det er jo som regel sådan, at når lovgivning er til gunst for en gruppe er den til ugunst for en anden. Købstadsforordningen af 15. februar, der i øvrigt blev iværksat efter klager fra forskellige grupper, kan således betragtes som et kompromis, og initiativet er ikke udsprunget fra Erik af Pommerns side, hans rolle har nærmere været forligsmandens i en strid mellem stænderne, og det epokegørende ved denne forordning vil så være, at det er en af de få gange, Erik i sin regeringstid gik på kompromis. Købstadslovgivningen var i øvrigt ikke udelukkende rettet mod hanseaternes indflydelse i det nordiske område, men hvis privilegiernes ordlyd blev fulgt, ville adelens (såvel gejstlig som verdslig), bøndernes og håndværkernes interesser blive ramt. Der gik da også kun 7 måneder, før København fik mere vidtgående privilegier - ledsaget af straffebestemmelser ved regelbrud. Det må også lige indføres, at der findes adskillige privilegier fra før februar 1422, der er langt mere vidtgående.

Det er endvidere hævdet, at forordningen er det første eksempel på rigslovgivning,

men her er vi tilbage ved samme problem: en så vagt udformet rigslovgivning uden klart definerede straffebestemmelser ved evt. overtrædelser kommer meget let til at virke forskelligt i de respektive 'lande' i riget, så meget desto mere som det jo var landskabslovene Jyske Lov, Eriks sjællandske lov og Skånske Lov, der var gældende. Det er vel nok at nævne forskelligheder som vordenskab og stavnsbånd for Sjælland og hals- og håndsret for det sønderjyske område for at dokumentere, at det er urimeligt at tale om rigslovgivning på denne tid, når forordningen ikke er ledsaget af klart definerede, ens sanktionsmuligheder for hele riget uden hensyntagen til forskellighederne i 'landene' og landskabslovene. Det er vel først fra slutningen af 16. og begyndelsen af 17. århundrede, man kan tale om begyndende rigslovgivning med Jyske Lov som basis.

Erslev, Arup, Aksel E. Christensen og Dahlerup m. fl. har dog uomtvistelig ret i, at det var fra Erik af Pommerns tid, der blev iværksat en bevidst købstadslovgivning, - man skal blot tage udgangspunkt i de mere stringente privilegier, Erik udstedte, dem er der nemlig nok af. Med andre ord: de nævnte historikere har helt ret i, at Erik af Pommerns regeringstid var en prægnant periode vedr. fremme af købstadspolitikken, - det var blot ikke købstadsforordningen af 15. februar 1422, der var den afgørende faktor i denne politik.

Knud E. Korff

1. Gunnar-Ralf Wehrlich: *Königtum und Städte in Dänemark 1340-1439*. Greifswald 1989
2. Wehrlich, *anf. arb.*, s. 61. Smlg. Jacob Paternak: *Erik af Pommern og købstadsforordningen af 1422*, 15. Februar. *Scandia* 1960, Lund, s. 329-342, især s. 333ff.
3. Erik Kromar: "Stad". *Kulturhistorisk leksikon for nordisk middelalder*. 2. oplag 1980-82. (KLNLM), bd. 16, spalte 563.
4. Jerker Rosén: *Svensk historia 1*. Stockholm 1969, s. 222. Kai Hørby: *Danmarks historie 2, 1 (Gyldendal)* 1980, s. 157. Henry Bruun: *Biskop Jens Andersen (Lodehat) som oppositionsfører*. *Historisk Tidsskrift (HT)*, 11, VI, 1960-62, s. 455.

5. Hugo Matthiessen: Det middelalderlige købstadsvæsen i Danmark. I: Nordisk Kultur. 1933. Bd.18, s.53. Wehrlich, anf.arb., s.129.
6. Aage Andersen: Middelalderbyen Næstved. 1987, s.85.
7. Trap Danmark. 1924. Bd.V, s.73 f.
8. Kai Harby: "Torvevæsen". (KLMN), Bd.18, spalte 530 ff.
9. Saxonis gesta danorum. Tom. I. Hauniae MCMXXXL, s. 457 ".ad vicum, quui Mercatorum portus nominatur, deproperant." Saxo, 1970, 3, s.206.
10. Wehrlich, anf.arb. s.126.
11. Wehrlich, anf.arb. s. 121.
12. Kr. Erlev: Erik af Pommern, hans kamp for Sønderjylland og Kalmarunionens opløsning. København 19-01/1971, s.14-155. Smlg. J. Pasternaks kritik, anf.arb. s.329 ff. E. Arup: Danmarks Historie II-A, 1282-1523. København 1932/1961, s. 195 ff. Aksel E. Christensen: Danmarks handel i middelalderen. I: Nordisk Kultur, 19343, bd. 16, s. 108-127, især s. 120: ".Ved stadige klager og efterhånden også kollektiv optræden på købstadsæder vandt borgerstanden mere og mere regeringen for sig, og 15. Februar 1422 udstedtes den store købstadsforordning, der er skelsættende i dansk handelshistorie, idet den danske regering for første gang søgte at gennemføre en udførlig handelslovgivning for hele landet." [Fremhævnningen er min]. Samme: Det nordiske syn på forbindelsen mellem Hansesædeme og Norden. I: Det 11. Nordiske historikermøde i Århus 7.-9. August 1957, s. 55-96.
13. Arup, anf.arb. s. 196: ".stilet til de sjællandske købstæder, men utvivlsomt ligegyldende udgået til de andre købstæder."! - Erlev 1901, tør kun hævde forordningen gældende indenfor en landsdel.
14. Pasternak, 1960, s. 329-42, især s. 340.
15. Pasternak, 1960, s.32 f, endvidere s. 341 (bilag) §2.
16. Wehrlich, anf.arb. s. 152. Pasternak, 1960, s.340.
17. Pasternak, 1960, s. 335. Privilegierne fra 28. Oktober er bl.a. forsynet med straffebestemmelser ved overtrædelse af reglerne.
18. Poul Johs. Jørgensen: Dansk retshistorie, 1940, s. 265.
19. Wehrlich, anf.arb., s. 68 ff. Pasternak, 1960, s. 334. Vedr. Nyborg nævnes der i privilegiet ikke noget om straf, som det er tilfældet med Kerteminde og Svendborg. Medens Wehrlich hævder, marked og ting skal holdes hver torsdag, anfører Pasternak onsdag, hvilket sidstnævnte ved kontrolopslag i Kroman: Danmarks gamle købstadslovgivning, bd. 33, s. 516 f. viser sig at være rigtigt.
20. Pasternak, 1960, s. 334. Se også artiklen "Bondeseglation" i (KLMN), bd. 2, spalte 104 ff.
21. Wehrlich, anf.arb., s. 69.
22. Wehrlich, anf.arb., for Nyborg s. 68 ff., for Svendborg s. 63.
23. Samme, s. 102.
24. Trap Danmark, 1924, bd. III, s. 83.
25. Salmonsens Konversationsleksikon, bd. 14, 1923, s. 547 ff. Her anføres det, at Korsør plyndredes i 1288 af kongemordernes parti, og at Svend Grate skulle have anlagt en borg her, altså ca. samtidig med opførelsen af Nyborg slot.
26. Wehrlich, anf.arb., s.103.
27. Kai Harby: Øresundstolden og den skånske skibstold. Spørgsmålet om kontinuitet i: Middelalderstudier tilegnet Aksel E. Christensen. København 1966, s. 270.
28. Mikael Wenge: Fra åretold til toldetat. Middelalderen indtil 1660. Dansk toldhistorie I. 1987, s. 87 og flere steder. Kai Harby, 1966, s. 245.
29. Orla Vestergaard: Forkøb og forprang i: Middelalderstudier tilegnet Aksel E. Christensen. 1966, s. 204. Wehrlich, anf.arb., s.129.
30. Erlev, 1901, s. 153. Wehrlich, anf.arb., s. 131.
31. Wehrlich, anf.arb., s. 130. Erlev, 1902, s. 153.
32. Wehrlich, anf.arb., s. 130. Erik havde ønsket om at få Bugislav gift med den polske koges (Vladislav Jagiello) eneste arving. Polen var på dette tidspunkt et meget stort rige, der omfattede Litauen, i hvilket rige indgik Ukraine og Hviderusland. Kurfyrst Frederik af Brandenburg havde imidlertid fået sin søn forlovet med Jagiellos datter og havde dermed forpurret Eriks planer. Hvis Eriks plan om ægteskab mellem Bugiaslav og den polske tronarving var lykkedes, bliver hans aspirationer om Dominium maris Baltici særdeles nærværende, da en sammenslutning mellem unionsrigerne og Polen omfattede en stor del af området.
33. Pasternak, 1960, s. 335.
34. Erlev, 1901, s. 152.
35. Wehrlich, anf.arb., s. 113. Erlev, 1901, s. 152.
36. Erlev, 1901, s. 152. Wehrlich, anf.arb., s. 108-115.
37. Bengt Jacobson: Landskrona. Medeltidsstaden 48. Stockholm 1983, s. 6 og 15. Wehrlich, anf.arb., s. 106.
38. Jacobson, anf.arb., s. 6. Wehrlich, anf.arb., s. 106.
39. Jacobson, anf.arb., s. 6.

De nordiske årstal

- en anmeldelse

Af lektor Kai Verner Nielsen, Amtsgymnasiet i Roskilde

Sven Rosborn og Folke Schimanski, red.: *Når hände vad i Nordens historie, Historiska Media, Lund 1995.*

Mange historieinteresserede har sikkert som unge haft Politikens håndbøger, nærmere bestemt "*Danmarkshistoriens hvornår skete det*" og "*Verdenshistoriens hvornår skete det*", bind 1 - 2, i hænderne og her fået svar på mange spørgsmål. Disse har givetvis også tilskyndet mangan kommende historiker til at læse videre. Undertegnede har selv haft megen fornøjelse af de efterhånden støvede bind fra 1960'erne. Der stod altid en mængde detailoplysninger om f.eks. begivenhederne under den franske revolution, og det var ikke så dårligt at kunne brillere med sin ekstra paratviden, når læreren i gymnasiet retorisk spurgte om noget, der ikke stod i grundbogen. Senere er der på samme forlag kommet en ny udgave ved Benito Scocozza og Grethe Jensen. Af opslagsbøger har de fleste også været udsat for diverse udgaver af Paul Holts "*Historisk årstalsliste*", der især udmærker sig med sine slægtstavler og regentlister (desværre statsoverhoveder og ikke altid regeringsledere). For få år siden udgav Munksgaard en dansk udgave af det berømte *dtv-Atlas zur Weltgeschichte*, der som titlen antyder har et eller flere kort på hver anden side og tekst på hver anden side.

"*Når hände vad*" udmærker sig ved at være et kronologisk opslagsværk over Nordens historie (især de sædvanlige 4, men også Island) fra år 1000 til og med 1994. Foruden de to svenske udgivere er materialet fra de tre lande Danmark, Norge og Finland stillet til rådighed af henholdsvis Michael Bregnsbo (København), Svein Hen-

rik Pedersen (Trondheim) og Bengt Kummel (Åbo). Hvert år beskrives med begivenheder fra et eller flere af landene, og hvert århundrede indledes med et par siders oversigt og regentliste. Helt nødvendigt er et 18 sider langt register, der gør det muligt at søge under navne og stednavne, men (naturligvis) ikke under begreber.

Hvad kan bogen bruges til? Jeg mener til i hvert fald 4 ting: 1. Kortfattede oplysninger om konkrete begivenheder i et af de 5 landes historie, 2. Kortfattede oplysninger om personer eller steder, 3. Naturligvis kortfattede oplysninger om et givet årstal, 4. Måske mest interessant: oplysninger om relationer mellem to af landene.

For at belyse bogens muligheder og begrænsninger har jeg valgt 5 oplysninger i hver kategori: 1.a: Det stockholmske blodbad, b: Folketingsvalget 1973, c: Eidsvollforfatningen 1814, d: Kekkonens død i 1982 og e: Islands uafhængighed 1944. Om disse står der følgende: a: "Stockholm kapitulerer, Christian II krones som konge. Efter 3 dages fest fængsles gæsterne. 82 personer dømmes for kætteri og henrettes på Stortorget i Stockholm" - kort og klart, men ingen årsager, og hvis jeg ikke kendte årstallet, ville det have været svært at finde under Stockholm i registret, hvor begivenheder ikke forekommer. b: "Valget bliver omvæltende, antallet af partier fordobles fra 5 til 10. Socialdemokraterne lider stort nederlag. Anti-skattepartiet, Fremskridtspartiet, under ledelse af Mogens Glistrup, får 28 mandater. Poul Hartling danner en Venstremindretsregering" - igen kort og ingen forklaring på valgudfaldet (klogeligt nok), men burde CD og Kristeligt Folkeparti ikke

have været omtalt? Og gik de konservative ikke mere tilbage (hvis man regner procentvis) end Socialdemokratiet? Her skal årstallet kendes, men det er jo netop en forudsætning. Ellers kan man slå op under Glistrup, Mogens. c: "I Norge opstår stærke protester. Christian (VIII) Frederik udløser valg til en grundlovgivende rigsforsamling, der mødes på Eidsvoll Værk. Man vælger Christian (VIII) Frederik til konge. Den 17. maj undertegnes Grundloven. Efter en kort krig med Sverige indgås konventionen i Moss. Den norske konge nedlægger kronen, og Norge går i union med Sverige" - kort og klart, og man kan slå op under Eidsvoll. d: Under 1981: "Præsident Kekkonen bliver p.g.a. sygdom ude af stand til at håndhæve præsidentembedet og erstattes af statsminister Mauno Koivisto" og under 1982: "Mauno Koivisto vælges til præsident. Dermed er det slut med folkefrontsregeringerne, og parlamentarismen får frit spillerum ved regeringsdannelse" - intet om Kekkonen, men det er da berettiget, da Kekkonen kun er interessant, så længe han fungerer i embedet, og Koivisto-æraen får et par demokratiske ord med på vejen. e: "Sveinn Björnsson bliver præsident på Island. Landet bliver en selvstændig republik" (under Island) og "Island frigør sig helt fra Danmark" (under Danmark). Den islandske version virker uproblematisk, mens selvstændighedstrang antydes under Danmark.

2. Hvad fortæller bogen om: a: Leonora Christine, d: Saxo, c: Poul Helgesen, d: Kirsten Munk, e: kong Sverre af Norge (forfatter til Sverres saga)? a: Hun forekommer i registret og omtales under 1621 (født), 1636 (gift), 1651 (forlader Danmark), 1663 (spærres inde), 1698 (dør) og 1869 (Jammers Minde udgives). b: 1144 (som kilde til Erik Lams hustru, Lutgards løssagtige liv) og 1190 ("Ved denne tid begynder Saxo at skrive bogen om Danernes Bedrifter. Dette værk er primært et monument over ærkebiskop Absalon, som har bestilt det,

men desuden et vigtigt kildeskrift til Danmarks tidlige historie"). c: Intet. d: 1598 (født), 1615 (gift), 1621 (mor til Leonore Christine), 1627 (grevinde af Slesvig - Holsten), 1628 (indleder forhold til grev Otto Ludvig af Salm), 1630 (forvises til Jylland), 1636 (mor til Leonore Christine, der gifter sig). Hvornår hun dør, må søges i Dansk Biografisk Leksikon. e: Omtales meget fra 1177 til 1202.

3. a: 1000 (Slaget ved Svold), b: 1066 (Slaget ved Stamford Bridge; Hastings har kun indirekte noget med Norden at gøre), c: 1536 (Reformationen i Danmark), d: 1660 (Arvehyldningen) og e: 1972 (EF-afstemningerne). a: "Danerkongen Svend Tveskæg, sveakongen Olof Skötkonung og de norske jarle Eirik og Svein overfalder den norske konge Olav Tryggvasons flåde ved Svolder. Olav falder og sejrherrene deler Norge mellem sig". b: "Harald Hårderåde angriber England. Med en stor flåde lander han på den engelske nordkyst, men falder i et slag ved Stamford Bridge nær York. Hans sønner, den 18-årige Magnus II Haraldsson og den to år yngre Olav III Haraldsson (Kyrre) arver Norge". c: "Christian III holder sit indtog i København, hvorefter de katolske biskopper fængsles. Ved en herredag i København indføres en luthersk kirkeordning (reformation). Kronen overtager kirke- og klostergodset og ejer nu ca. 60 procent af landets areal." d: "En stænderforsamling mødes i København for at udrede statens finanser. Adelen tvinges til at acceptere, at Danmark bliver et arveligt enevoldsrige. Håndfæstningen fra 1648 kasseres" - intet om arvehyldningen. e: "Norge underskriver en aftale om EF-medlemsskab. En folkeafstemning giver dog 53,5% nejstemmer til medlemsskab. Statsminister Bratteli går af, og Kristeligt Folkepartis Lars Korvald danner en mindretalsregering af EF-modstandere" (Norge). "Folkeafstemning om tilslutning til EF. 67 procent stemmer ja, 37 procent nej. Dagen efter folkeafstemningen

meddeler Krag, at han trækker sig ud af politik. Han efterfølges af partikollegaen, Anker Jørgensen" (Danmark). Jeg overlader det trykt til læseren selv at dømme, men alle facts er der, og det er det vigtigste.

4. a: Ulfsbäcksmødet mellem Christian IV og den svenske konge i 1629, b: Kalmar-krigens udbrud i 1611, c: Torstenssonkrigens udbrud i 1643, d: Slaget på Kolberger Heide i 1644, e: Freden i Brömsebro i 1645. a: Intet findes. b: 1611: "Kalmarkrigen mellem Danmark og Sverige udbryder. Svenskerne lider nederlag i Kalmar" (Sverige). "Krig mod Sverige. En af årsagerne er, at Karl IX har beskattet samerne i Finmark og påstår, at store områder i Nordnorge tilhører Sverige. Svenskerne besætter Jämtland uden at møde modstand. Nordmændene er uvillige til krigshandlinger" (Norge). "Christian IV indleder krig mod Sverige. Danskerne erobrer Kalmar by og Kalmar slot. Til minde om begivenheden præger kongen en stor medalje med billedet af slottet" (Danmark). Det er pudsigt, at kun den norske version berører årsag og sågar holdning, mens medaljeprægningen vist hører til en af historiens mindre begivenheder. c: "På initiativ af bl.a. Axel Oxenstierna indledes krig mod Sverige. Gustav Horn går ind i Skåne og Blekinge" (Sverige). "Krigen mod Sverige kaldes i Norge for "Hannibalsfejden" efter den norske statholder. En norsk hær oprettes her, men viser sig imidlertid ineffektiv. Hannibal Sehested udskriver store ekstraskatter til militære formål" (Norge). "En svensk hær under general Lennart Torstensson angriber uden krigserklæring fra syd og besætter Jylland. Også Skåne invaderes, men Malmø holder stand" (Danmark). Her er der også holdning i den danske version. d: "I søslaget ved

Kolberger Heide mellem Fehmarn og Kiel-fjorden mister Christian IV det ene øje. Slaget slutter uafgjort, men snart tilintetgøres den danske flåde af en fælles nederlandsk-svensk flåde" (kun omtalt under Danmark). e: "Fred sluttes ved grænsemærket i Brömsebro syd for Kalmar. Gotland, Øsel, Jämtland og Härjedalen bliver svenske. Halland okkuperes i 30 år" (Sverige). "I freden afstås Jämtland og Härjedalen til Sverige, og selv grænsebygderne Idre og Särna, som svenskerne har erobret, forbliver i deres hænder" (Norge). "Ved Brömsebrofreden er Danmarks østersøherredømme forbi" (Danmark). Dette eksempel viser tydeligt, at det ikke er nok at læse oplysningerne under ét land.

Alle disse oplysninger viser, at bogen, der er på godt og vel 200 sider, absolut er anvendelig til hurtige opslag, der dog i de fleste tilfælde kræver grundigere lækture. Særligt interessant er de begivenheder (f.eks. dansk-svenske krige), hvor flere lande kan have forskellige versioner af begivenhederne. Med hensyn til registret skal der gøres opmærksom på, at ældre personer skal findes under fornavnet (f.eks. Kirsten Munk), mens nyere (f.eks. Kaj Munk) skal søges under efternavnet, men udgiverne kunne godt have forklaret sig tydeligt. Således skal Jens Munk, der er samtidig med Kirsten Munk, søges under: Munk, Jens.

Et sådant værk vil selvfølgelig være selektivt, men alt i alt synes jeg, at udgiverne (og de tre andre forfattere) er sluppet godt fra deres arbejde. Ikke mindst til de andre nordiske landes historie (og relationerne mellem Danmark og disse) er bogen et lille fund.

Kai Verner Nielsen

Danske historiske tidsskrifter

- retrospektivt betragtet

Vi bringer her den anden artikel, der tager udgangspunkt i dansk tidsskrifthistorie, for at markere "1066 - Tidsskrift for historisk forsknings" 25-års jubilæum.

af lektor Claus Bjørn, Institut for Historie, Københavns Universitet Amager.

Der er videnskabelige discipliner, hvor tidsskrifterne er næsten altdominerende. I de naturvidenskabelige og medicinske fag er det i tidsskrifter, at man publicerer sine resultater. Det har noget at gøre med karakteren af det videnskabelige arbejde og med behovet for hurtig publicering og principielt global relevans. Man kan blot tage Niels Bohr, hvis epokegørende undersøgelser fremkom i *Philosophical Magazine*. Her er der et internationalt accepteret hierarki, en behård rangorden, som man med nogen begrundelse kan forholde sig til. Det betyder faktisk på forhånd noget, at medicinske forskningsresultater fremkommer i *The Lancet*.

I humaniora får monografien en mere fremtrædende plads. Tidspresset er ikke det samme, mange emner kræver ganske enkelt monografiens omfang, og det forekommer på en anden måde selvfølgelig for den humanistiske forsker at fremlægge sine resultater fremstillingsmæssigt og sprogligt således, at de bliver tilgængelige for en bredere kreds. Og det er nu mest naturligt at skrive på dansk om det meste af dansk historie. På det seneste har den historiske biografi fået en opblomstring, og her er der tale om en genre, hvor monografien forekommer helt selvfølgelig.

1066 har nu i 25 år haft sin egen plads i den danske historiske tidsskriftverden - i format og udstyr en lillebroder, men med sin egen, nu vel indarbejdede profil. Og tidsskriftet har i kraft af det samme jubilæum klart dokumenteret sin eksistensberettigelse.

Kigger man tilbage over de danske historiske tidsskrifter i de sidste 25 år, så standser man naturligvis først op ved *Historisk tidsskrift*. Det er det ældste danske historiske tidsskrift, udkommet siden 1840 og som et kuriosum også trykt hos det traditionsrige Bianco Lunos Bogtrykkeri i samtlige de 150 år. Det var i mange år - ikke mindst i tiden omkring den moderne historieforskningens gennembrud - ganske enkelt det historiske tidsskrift, hvor man som elev af Erslev eller Fridericia gjorde sit svendestykke. Historisk tidsskrift var ikke lænere alene på banen i 1971, men det havde efter en svaghedsperiode i 1950'erne og begyndelsen af 1960'erne fået noget af sin gamle position tilbage under Svend Ellehøjs redaktion. Det kom og kom regelmæssigt med vægtige bidrag, artikler, oversigter, nekrologer og en solid anmeldersektion. 1974 gik redaktionen over til Inga Floto og Erling Ladewig Petersen, der gav tidsskriftet et nyt, måske ikke helt vellykket omslag, men som ikke væsentligt ændrede på indholdet. Oplevede man i 1970'erne en vis udskriden i forhold til det niveau, som Ellehøj havde lagt og fastholdt? Måske - måske ikke - men den traditionelle linie blev måske fastholdt (af det mandlige medlem af redaktionen?) vel bestemt i det turbulente årti, så oplevelsen af en svindende relevans kan forklares derigennem. Inga Floto og Ladewig Petersen afløstes 1982-83 af Erling Albrechtsen og Hans Kirchhoff, der atter 1988-89 overlod redaktionen til Carsten Due-Nielsen og Anders Monrad Møller. Man har i det ydre

og indre vendt tilbage til et mere traditionsbevidst lay-out, hvad der afgjort virker klædeligt.

Historisk tidsskrift har nu som tidligere hjemme i miljøet omkring faget historie på Københavns Universitet. Det ses af flertallet af bidragydere og ikke mindst i anmeldersektionen. Mens Historisk tidsskrift for en generation tilbage var domineret af det ældre stof, er der sket en mærkbar forskydning hen mod nyere tid og samtidshistorien, se blot de seneste hæfter. Man har tillige stræbt efter at åbne op og overskride Danmarks grænser.

Står Historisk tidsskrift så som det førende danske historiske tidsskrift? Set over et længere forløb, så rummer det vel flest af de store afhandlinger i klassisk forstand, de der kan siges at være skelsættende på deres område. Og mange af de større anmeldelser kan vel siges at være normsættende for bedømmelsen af de pågældende værker.

Historie, en gang *Jyske Samlinger*, knytter sig tilsvarende til det århusianske historikermiljø baseret på Erhvervsarkivet og med Århus Universitet som leverandør. Det er en af fhv. rigsarkivar Vagn Dybdahls uomtvistelige fortjenester, at han skabte et modstykke til Historisk tidsskrift. Af de gamle (fra 1868) topografiske samlinger fik han i løbet af 1950'erne formet et alment historisk tidsskrift, der lagde hovedvægten på Danmarks nyere og nyeste (politiske) historie. Dertil føjede han en hurtig anmelderdel, der kom godt rundt i den danske historiske litteratur, også den personal- og lokalhistoriske. Uden at det egentlig var aftalt, så kunne det opleves som om, de to - Historisk tidsskrift og *Historie* - i en årrække delte både riget og historien.

Vagn Dybdahl afløstes omkring 1980 af Ib Gejl, der atter i 1988 overlod redaktionen til Jørgen Fink - begge er de tilknyttede Erhvervsarkivet. Sidste år fik lay-out'et en ansigtsløftning samtidig med, at Per Ingesmann blev eneredaktør. *Historie* har - om-

end mindre markant i den senere tid - fastholdt linien fra Dybdahls tid med den centrale vægt på dansk historie og på de seneste århundreder, mens der tydeligt er foregået en tematisk opblødning. En meget værdifuld rubrik har i de sidste mange år været offentliggørelsen af oppositionsindlæg ved historiske disputater. Historisk tidsskrift har for søgt det samme, men i *Historie* er de et fast og meget kærkomment indslag. *Historie*'s koncentration om dansk historie i anmelderdelens skal perspektiveres ved *Nyt fra Historien*, der bringer (ultra)korte anmeldelser af ikke-dansk historisk litteratur.

Yngst blandt de ældste er *Fortid og nutid* med den traditionelle undertitel Tidsskrift for kultur- og lokalhistorie. Det har været udsendt siden 1912 af Dansk historisk Fællesråd. *Fortid og nutid* havde fra gammel tid ansigtet vendt ud mod den ikke-professionelle del af historiker- og museumsverdenen - de lokale, kulturhistoriske museer, de amts-historiske samfund og senest de lokalhistoriske arkiver, der kom til i 1950'erne og 1960'erne. For 25 år siden redigeredes det af Knud Prange, der havde givet tidsskriftet et smukt lay-out og havde begyndt en drejning hen mod en mere generel linie. I 1975 overtog forfatteren til disse linier redaktionen, som han beholdt indtil og med 1985. Det kan forklare, at der i det følgende vies en fase af dette tidsskrifts historie en lidt bredere omtale.

I 1975 var 70'erne på deres højeste. Der var en udpræget oplevelse af fronter - stærkest i Århus, markant i København og mindre mærkbart om overhovedet i Odense. Og med RUC og AUC fik den universitære venstrefløj så at sige sine "egne" institutioner. Det betød et opbrud i de hidtidige miljøer, og man fandt sammen på tværs af disse i nye grupperinger - også på tværs af de traditionelt etablerede faggrænser, hvor litteraturforskere, historikere, sociologer m.fl. i vid udstrækning beskæftigede sig med samme tema ("overgangen fra feudalisme til

kapitalisme"). Fortid og nutid var fra gammel tid tværdisciplinært, og det forekom umiddelbart naturligt at styrke dette. Det skete bl.a. ved at "gå over grænserne", når det drejede sig om anmeldelser. Det blev også en bestræbelse at holde dialogen i gang og ihvertfald bidrage til, at man talte over grøfterne, samtidig med at tidsskriftet søgte at give de nye bestræbelser plads, hvor de ikke kunne få det andetsteds. Det skete således udpræget for den danske udgave af "New archaeology". Det lykkedes også i et vist omfang at få etableret nogle debatter, hvor der var tale om faglig meningsudveksel uden at folk (ihvertfald de fleste) blev dødeligt fornærmede over at blive sagt imod! Jeg er ikke utilfreds med de debatter, der blev ført i bladets spalter omkring foldudbyttet i det traditionelle landbrug og den rette fortolkning af 1523-forordningen.

Det er min opfattelse, at det i et vist omfang lykkedes at holde dialogen igang trods fronterne, ligesom jeg mener, at Fortid og nutid bidrog til at kanalisere de nye strømninger "ind" i det faglige miljø. Mange af de bidrag, tidsskriftet bragte, var kommet til veje på min direkte henvendelse af typen "jeg ved du sysler med det og det - kunne du ikke give det den og den drejning til Fortid og nutid?".

Efter en halv snes - ganske arbejdskrævende - år, hvor vi gik op fra to til fire årlige hæfter sporede jeg en begyndende træthed hos mig selv og den kreds, jeg havde trukket på. Der fulgte nu nogle ret omskiftelige år for tidsskriftet med hyppige skift i redaktionen, men jeg er af den opfattelse, at den nuværende redaktion bestående af ægteparret Inge Bundsgaard og Michael Gelting har fundet en god linie, der udnytter tidsskriftets iboende muligheder for at spænde over et meget bredt felt.

Det klæder fortsat tidsskriftet at være livligt og lidt "sprælsk" og uimponeret af autoriteterne, hvor de måtte påtræffes.

Med omtalen om det lokalhistoriske

aspekt i forbindelse med Fortid og nutid forekommer det naturligt kort at nævne, at *Sønderjyske Årbøger* er kommet ind i en fagligt stærk udvikling, hvor bidragsydere som Inge Adriansen, Henrik Becker-Christensen, Lars N. Henningsen, Bjørn Poulsen, Carsten Porskrog Rasmussen, Hans Schulz-Hansen m.fl. repræsenterer en ny generation af forskere og skribenter, der kan perspektivere sønderjysk historie. I *Historiske Meddelelser om København* kan man ligeledes finde bidrag af mere generel interesse, fordi nu København i mere end fem århundreder har været rigets hovedstad.

Men tilbage til 1970'erne. Venstrefløjsgennembruget på universiteterne satte sig også spor i tidsskriftverdenen. Man følte som en konsekvens af det opbrud, der er omtalt i det foregående, et behov for at skabe sine egne tidsskrifter. I København udkom 1975-80 *Kritiske Historikere*, med basis både i København og på RUC fra 1974 til 1980 *Historievidenskab*. Det må vel nøgternt konstateres, at grundlaget for disse tidsskrifter viste sig at være for snævert. Man ville mere, end man havde ressourcer til.

Det var imidlertid i Århus, at det levedygtige alternative tidsskrift blev skabt. *Den jyske historiker* begyndte i et meget beskedent udstyr i 1974, men det har siden etableret sig som virkelig noget andet end de bestående. Fra en tidlig begyndelse har Den jyske historiker udsendt temahæfter, hvor man har snart sagt været det meste af historien rundt. Gang på gang må man konstatere, at den brede gruppe bag Den jyske historiker har pejet strømningerne i historiefaget både herhjemme og internationalt. Megen praktisk-orienteringsmæssig værdi har de mange oversigtsprægede numre haft. Her har man kunnet læse sig til, hvor debatten nu står i britisk historievidenskab eller hvad man mener om fascisme/nazisme.

Den jyske historikers styrke har været den stadige aktualitet (ofte med oversatte udenlandske bidrag) og det samlede billede,

man har fået i de enkelte numre. Bagsiden har naturligvis været indholdets noget svingende værdi. Bindingen til den universitære venstrefløj er forlængst historie, men en vis forpligtelse i forhold til alternative tendenser kan fortsat opleves. Der ofres ikke meget på lay-out og satsen er kneben og tæt. Men Den jyske historiker har vist sig uovertruffent som "brugstidsskrift" - som det mest journalistiske (i den bedste mening af ordet) af de danske historiske tidsskrifter.

Omkring de generelle historiske tidsskrifter kredser så et betydeligt antal mere specialiserede tidsskrifter og årbøger (men i sidste tilfælde nærmer vi os så grænsen for begrebet tidsskrift). *Kirkehistoriske Samlinger* og *Personalhistorisk tidsskrift* er de ældste. Blandt de yngre kan nævnes *Årbog for dansk skolehistorie*, nu *Uddannelseshistorie* og *Årbog for Arbejderbevægelsens historie*, af hvilke den sidste har et kronologisk/videnskabshistorisk sammenfald med venstrefløjsgennembruddet. Fra 1985 har Landbohistorisk Selskab udsendt *Bol og By*, der dækker landbohistorien, og sådan vil man for adskillige felter af "bindestregs-historie" finde egne tidsskrifter respektive årsskrifter.

Vi må idag vel lidt med vemod konstatere, at *Scandia* - Lauritz Weibulls tidsskrift fra 1928 - efterhånden ikke længere opleves som et i det mindste halvt dansk tidsskrift. Og danske bidragydere syner ikke voldsomt

i *Scandinavian Economic History Review* (fra 1953), men dog lidt mere i *Scandinavian Journal of History* (1976) - i sidste tilfælde dog hyppigst med oversættelser/bearbejdelser af allerede på dansk publicerede artikler.

Der er en ganske god og bred tidsskrift-verden i dansk historie. Der er næppe tale om, at gode manuskripter behøver at vente i årevis, og den faglige litteratur får let sine tre til fem større anmeldelser. Vi har også (som forfattere) en fornemmelse af, hvor forskellige typer af bidrag egner sig bedst.

Er der så for mange historiske tidsskrifter i Danmark? Ja, køen af manuskripter til offentliggørelse, således som det kendes fra udlandet, eksisterer næppe - og der kan da overalt i danske historiske tidsskrifter findes bidrag, der forekommer blot - acceptable. De historiske tidsskrifter skal have tilskud for at udkomme, og det er så sandelig ikke fordi de honorerer deres forfattere overdådigt!

Men mon ikke vi så nogenlunde har den gruppe tidsskrifter, vi har behov for - en lille håndfuld generelle og en bredere vifte af bindestregs-historiske tidsskrifter, årbøger, årsskrifter. Kommer der måske lige lovlig meget på tryk, så betyder det også, at der heller ikke er meget om noget, der holdes ude af (måske) mindre faglige hensyn.

Claus Bjørn.

Specialeliste Institut for Historie, Kultur og Samfundsbeskrivelse, Odense Universitet 1995-96

Bent Tvede Andersen:

Indførelsen af dansk folkeskole i Sønderjylland efter 1920.

Käte D. Andersen:

Det tyske skolevæsen efter 1920 i Sønderjylland.

Lene Boll:

Vestmagterne og de skandinaviske forsvarsforhandlinger 1948-1949.

Anette Borum:

Synoden i Whitby. Dens baggrund og den betydning for den keltiske kirke.

Klaus Engelbrechtsen:

Symboler i forvandling: Den danske kirkes holdning til det billedteologiske spørgsmål 1400-1650.

Jens Chr. Kildemoes Hansen:

Præs. Dwight D. Eisenhower og Vietnam 1954. Fra Dien Bien Phu til Diem.

Jens Røssel Hansen:

Modstandsbevægelsen i region 4 1940-45. En undersøgelse af den væbnede modstandsbevægelse og dens aktiviteter i den fynske region.

Karsten Stegmann Hermansen:

Enkedronning Dorotheas og hertug Hans den Yngres strid om kongemagten og kirkehøjheden over Als og Ærø i årene efter 1566.

Per Engelbrecht Janssen:

En historisk analyse af Skandinavisk Central Understøttelseskassee 1899-1949.

Per Elbæk Jørgensen:

Landbrugets kollektivisering i Sovjetunionen - En redegørelse for og vurdering af den forskningsmæssige debat omkring fire udvalgte problemstillinger.

Flemming Riskov Jørgensen:

Det frie Folkeparti. Et agrarisk protestparti i 1930'erne.

Lene Kristensen:

Den eksamenberettigede pigeskole i Danmark 1883-1920. En undersøgelse af den danske pigeskoles kønsideologi og pigeskolens indplacering i samfund og skolesystem - med særlig vægt på perioden 1894-1902.

Gudrun Lund-Jensen:

De ikke-tyske flygtninge fra anden verdenskrig under dansk forsyng i Danmark maj 1945-november 1948, oktober 1950-april 1953.

Jesper Henrik Nielsen:

SF's EF-modstand 1959-1975 - en gennemgang af SF's markedspolitik.

Ilse Pedersen:

Uddannelsespolitikken i EF 1971-91 med særligt henblik på beslutningsprocessen omkring vedtagelsen af ERASMUS-programmet.

Hans Worsøe:

USA og tilblivelsen af den Nordatlantiske Traktat. En undersøgelse af hvorfor USA valgte at indgå en traktat med de vesteuropæiske lande.

Charlotte Poulsen:

Odense Smedelav. En undersøgelse af smedelavets virke i perioden 1613-1682, set i lyset af statens erhvervspolitik.

Tommy Skov:

D.s.U og KU i mellemkrigstiden. En analyse af årsagerne til medlemsudviklingen 1925-1940 samt forholdet mellem fritidskulturen og politik i ungdomsorganisationerne.

Lis Utoft:

En undersøgelse af den industrielle udvikling i Fredericia fra 1855 til 1897 med særligt henblik på, hvorvidt der har fundet et industrielt gennembrud sted.

Rikke Hougaard Pedersen:

Udskiftningen på Fyn - faktorer til belysning af figurvalget.

Søren Ebbe Winding:

Privat bankvirksomhed i Athen i det 4. årh. f. Kr. En undersøgelse af aktiviteter med henblik på en vurdering af den økonomiske og sociale betydning.

Poesi og politik (III)

“Cirkelfuld af magt”

Af ph.d.-stipendiat mag. art. Sebastian Olden-Jørgensen

Efter kort tids sygdom døde Frederik III i begyndelsen af 1670. Tilsyneladende uden nogen problemer overtog hans søn, Christian V, regeringen i kraft af den kongelige arveret, der ti år tidligere var blevet indført. Som arvekonge havde Christian V ikke brug for nogen kroning, men godt et år efter lod han sig salve i Frederiksborg slotskirke, sådan som Kongeloven foreskrev. Det kaldte selvfølgelig muse-sønnerne frem. En af dem var sognepræsten i Birkerød, Henrik Gerner. Han ønsker kongen alt godt og ser ham som en ny Christian IV: "Vor konge straks anfanger, der som kong Christian slap. / Som tallet højer' stiger, så går og æren højt / i æren hand ej viger, for ham er alting pløyt (: pløjet, dvs. tilrettelagt)". Ja, Christian IV-romanikken har dybe historiske rødder.

Anders Bording lod selvfølgelig også sin røst høre. Han stod på lønningslisten som udgiver af den officielle månedlige avis på vers, *Den Danske Mercurius*, så han talte som en slags hofpoet. Ud over den obligate skildring i *Mercurius* udgav Bording et *Frydeskrig* (endnu ét!), hvor han med vanlig elegance får givet det officøse stof en tiltalende og prægnant form som f.eks. i følgende linjer, hvor magtfulde og kærlighed kombineres: "Hvem vil ej gladelig til jorden ned sig neje / for dig, som værdig var, en ganske jord at eje? / Hvem vil dig ej anse for Himlens sendebud, / som Himlen ærer selv og kalder jordens Gud? / Lad andre rigers folk af frygt for magten gøre, / hvad

dennem sættes for af den, som de tilhøre. / Din milde medfart os så vel at lokke ved, / at vi må frygte dig af idel kærlighed". Det kan man da kalde enevælde med sukkerglasur!

En tredje digter, sognepræsten i Slangerup, gav også sit bidrag, ja, digtet var ligefrem hans offentlige debut i denne højttravende genre. Først sammenlignes Christian V med solen: "Så mangt et nåde-blus og himmel-gunstig øje / han plejer til sit folk imidlertid at bøje, / hans majestætisk bryst er cirkelfuldt af magt, / i hver en stråle-glands er kraftig virkning lagt". Senere i digtet kastes blikket tilbage, og den officielle historiske baggrund for enevældens indførelse repeteres: "Vel! Salig Frederik, dit hus til evig lykke! / Såsom i live du var et afmalnings stykke (: billede) / på dyd og fromhed selv, på Herrens sande frygt, / så blev din tinding og med arve-ret omtrykt (: omkranset)". Som det sig hør og bør, slutter digtet med troskabsløfter og lykønskninger. Linjerne om adelen har ligefrem brod: "Det gammel adels blod vil alle kræfter rejse / (men aldrig mere for en konge sig at keyse (: vælge)), / alt, alt hos ene dig at kunne nåde få, / og de med deres blod sin troskab vidne må."

Digtet afslørede usædvanlig poetisk kraft, politisk følsomhed og bid. Kort sagt: en forfatter, der nok skulle blive til noget. Hans navn var Thomas Kingo.

Sebastian Olden-Jørgensen